

Save the Children

PREVENCIJA EKSPLOATACIJE DJECE U JUGOISTOČNOJ EVROPI

REGIONALNI IZVJEŠTAJ O SEKSUALNOJ EKSPLOATACIJI DJECE

Septembar 2012.

SEKSUALNA EKSPLOATACIJA DJECE

Regionalni izvještaj

Save the Children je vodeća svjetska nezavisna organizacija za djecu.

NAŠA VIZIJA je svijet u kojem svako dijete ostvaruje pravo na opstanak, zaštitu, razvoj i učešće (participaciju).

NAŠA MISIJA je podstaći pozitivne pomake u tretmanu djece u svijetu i ostvariti trenutnu i dugoročnu promjenu u njihovim životima.

© Save the Children 2011
Autor: Save the Children
Vođe tima: Ahmed Pjano, Ljiljana Siničković
Grafički dizajn: Šejla Dizdarević

Ova publikacija urađena je u okviru projekta *Prevenција eksploatacije djece u Jugoistočnoj Evropi*, čiju je realizaciju podržalo Ministarstvo vanjskih poslova Kraljevine Norveške.

Istraživanje o seksualnoj eksploataciji djece urađeno je u saradnji s članicama Mreže ombudsmana za djecu Jugoistočne Evrope: Ombudsmanom za djecu Republike Srpske, Narodni pravobranilac Makedonije, Institucija Ombudsmana Kosova, Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore.

Sadržaj

UVOD	6
ISTRAŽIVANJE: TRENDОВI, PREVENCIJA I ZAŠTITA ŽRTAVA SEKSUALNE EKSPLOATACIJE	7
METODOLOGIJA	7
Struktura i predmet istraživanja	7
Ciljevi istraživanja	9
Uzorak i metod	12
Postupak	14
Instrumenti	15
MEĐUNARODNI PRAVNI OKVIR	17
Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda	17
Konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih djela nasilja	17
Konvencija o pravima djeteta	17
Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope o seksualnom iskorištavanju, pornografiji, prostituciji i trgovini djecom i omladinom	18
Evropska socijalna povelja (revidirana)	18
Rezolucija Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope o seksualnom iskorištavanju djece	18
Konvencija o zabrani i trenutnoj akciji na eliminaciji najtežih oblika rada djece	19
Fakultativni Protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji	19
Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala	19
Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom	20
Preporuka o zaštiti djece od seksualne eksploatacije	21
Konvencija o visokotehnoškom kriminalu	21
Okvirna odluka Savjeta EU o borbi protiv trgovine ljudima	22
Rezolucija o seksualnom iskorištavanju djece	22
Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima	22
Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja	23
NACIONALNI PRAVNI OKVIRI	25
TRENDОВI U OBLASTI SEKSUALNE EKSPLOATACIJE DJECE	27
Razumijevanje pojma „seksualna eksploatacija“	27
Broj žrtava	28
Tipovi eksploatacije	30
Pol	31
Uzrast	30
Uključenost u obrazovni sistem	34
Izloženost riziku od seksualne eksploatacije	35
STUDIJE SLUČAJEVA	36
Studija slučaja 1	36
Studija slučaja 2	37
Studija slučaja 3	38
Studija slučaja 4	38
Studija slučaja 5	39
PREPORUKE	41

UVOD

Seksualna eksploatacija djece predstavlja fenomen koji je, iako u različitom obliku i obimu, široko rasprostranjen širom naše planete. Riječ je o obliku seksualne zloupotrebe djece i mladih u kojoj se od njih traži da pružaju seksualne usluge u zamjenu za novac, druge životne potrepeštine, sklonište, zaštitu, narkotike i drugo ili ih se primorava ili ucjenjuje na neke druge načine. Djeca i mladi su na ovaj način podvrgnuti različitim oblicima nasilja od koji je seksualno daleko najstrašnije. Procjenjuje se da je svaka peta maloljetna osoba u svijetu doživjela neki oblik seksualnog zlostavljanja ili eksploatacije, a s napretkom tehnologija, naročito interneta, rizik se konstantno povećava.

U današnje vrijeme posebno su rasprostranjena dva oblika seksualne eksploatacije: dječija prostitucija i dječija pornografija. Član 34, Konvencije o pravima djeteta, koju su ratificirale sve države u regionu jugoistočne Evrope, jasno precizira: „*Države ugovornice se obvezuju da će zaštititi dijete od svakog oblika spolnog iskorištavanja i spolnog zlostavljanja. U tu će svrhu države ugovornice posebno poduzeti sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere kako bi spriječile:*

- a) navođenje ili prisilu djeteta na banljenje bilo kojom nezakonitom spolnom djelatnošću;*
- b) iskorištavanje djeteta u prostituciji ili kakvoj drugoj nezakonitoj spolnoj djelatnosti;*
- c) iskorištavanje djeteta u pornografskim predstavama i materijalima.“*

Radi daljeg unapređenja sistema zaštite djece od svih oblika seksualnog nasilja i sprovođenja odredbi Konvencije o pravima djeteta bilo je potrebno da se prošire mjere koje države ugovornice treba da preduzmu kako bi garantovale zaštitu djeteta od prodaje koja prati eksploataciju, a posebno su se posvetile problemu dječije prostitucije i dječije pornografije, kao jednim od najčešćih i najdrastičnijih oblika eksploatacije djece. Zato su se države saglasile sa izradom Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji koji je usvojen 25. 05.2000. godine i stupio na snagu 18.01.2002. godine, nakon dovoljnog broja ratifikacija. Sve države u regionu jugoistočne Evrope su takođe ratificirale i ovaj dokument.

U cilju osvjetljavanja ovog problema u regionu jugoistočne Evrope Save the Children je u saradnji sa članicama Mreže ombudsmana za djecu Jugoistočne Evrope: Narodnim pravobraniteljem Makedonije, Institucijom Ombudsmana Kosova, Ombudsmanom za djecu Republike Srpske i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore realizirao istraživanje bazirano na zajedničkoj metodologiji.

Cilj ovog izvještaja je da prezentira ključne nalaze istraživanja, skrene pažnju šire javnosti na problem seksualne eksploatacije djece u regionu jugoistočne Evrope, te da doprinese afirmaciji i ostvarivanju preporuka Mreže ombudsmana za djecu Jugoistočne Evrope i institucija koje su učestvovalе u istraživanju, a sve sa ciljem adekvatne zaštite djece od svih oblika seksualne eksploatacije.

Nadamo se da će ovaj izvještaj ponukati druge institucije Ombudsmana u regionu jugoistočne Evrope, ali i izvan njega, da realiziraju vlastita istraživanja na ovu temu koristeći istu metodologiju s ciljem učinkovitog djelovanja na suzbijanje i prevenciju seksualne eksploatacije djece.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'A. Pjano'.

Ahmed Pjano
Direktor programa

ISTRAŽIVANJE: TRENDOSI, PREVENCIJA I ZAŠTITA ŽRTAVA SEKSUALNE EKSPLOATACIJE

METODOLOGIJA

Struktura i predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja su politike i prakse postupanja u oblastima prevencije, zaštite djece žrtava seksualne eksploatacije i krivičnog progona počinitelja u Crnoj Gori, Kosovu¹, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji (u daljem tekstu Makedonija) i Republici Srpskoj (Bosna i Hercegovina), u periodu od početka 2008. do kraja juna 2011. godine. Ovdje je važno naglasiti da različiti faktori – demografski, nejednačenost normativnog i regulatornog okvira, odziv ispitanika/ca iz različitih organizacija i institucija i djelomična nejednačenost korištene metodologije, čine rezultate nepotpuno uporedivim. Međutim, s obzirom na kvalitativnu prirodu istraživanja i činjenicu da je angažman institucija ombudsmana u ovoj oblasti pionirski, te da je zajednički zaključak da su sistemi za prikupljanje podataka i izvještavanje o problemu seksualne eksploatacije djece nerazvijeni i nedovoljno funkcionalni, ovako dobijeni nalazi prvi su, ali izuzetno značajni koraci u temeljnom i organizovanom planiranju adekvatnih strategija i mjera za suzbijanje seksualne eksploatacije djece.

Problem seksualne eksploatacije djece teorijski se najčešće razmatra u kontekstu Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja². Samu Konvenciju je potpisalo ukupno 25 zemalja, a ratifikovalo 19.

Zemlja	Potpisana Konvencija	Ratifikovana Konvencija	Stupila na snagu
Bosna i Hercegovina	12. 10. 2011.	X	X
Crna Gora	18. 06. 2009.	25. 11. 2010.	1. 3. 2011.
Kosovo	X	X	X
Makedonija	25. 10. 2007.	11. 06. 2012.	1. 10. 2012.

Tabela 1: Status Konvencije u zemljama koje su obuhvaćene istraživanjem

Konvencija pod pojmom seksualne eksploatacije djece podrazumijeva namjerno upuštanje u seksualne aktivnosti s djetetom koje prema relevantnim odredbama nacionalnog zakonodavstva nije dostiglo zakonsku dob za seksualne odnose, i to: a) upotrebom prinude, sile ili prijetnje; b) zloupotrebom položaja povjerenja, autoriteta ili uticajem na dijete, uključujući i položaj unutar porodice; c) zloupotrebom situacije u kojoj je dijete posebno ranjivo, naročito zbog mentalne ili fizičke smetnje u razvoju ili stanja ovisnosti. Uređuje pitanja koja se odnose na krivična djela u vezi sa:

- dječijom prostitucijom
- dječijom pornografijom
- učestvovanjem djeteta u pornografskim nastupima
- kvarenjem djeteta
- vrbovanjem djeteta za seksualne svrhe.

O samoj Konvenciji bit će više riječi u dijelu koji se bavi međunarodnim zakonodavnim okvirima.

Razumijevajući Konvenciju na ovaj način, u svakoj zemlji (koja je u istraživanju učestvovala) ispitivano je razumijevanje samog koncepta seksualne eksploatacije djece, i to kroz analizu krivičnog okvira karakterističnog za različita zakonodavstva. Od zemalja-članica u istraživanju, samo su Makedonija i Crna Gora i potpisale i ratifikovale Konvenciju (Tabela 1). Ovo je, osim drugih činilaca, mogući razlog nemogućnosti potpune uporedivosti rezultata istraživanja.

¹ Kosovo, u skladu sa statusom koji je utvrđen Rezolucijom 1244/99 Savjeta bezbjednosti UN-a.

² Lanzarote 2007., CETS No.: 201.

Bez obzira na različitost krivičnopravnih okvira na svim teritorijama na kojima je istraživanje provođeno, zakonodavstva prepoznaju zahtjeve Konvencije, i to inkriminacijom krivičnih djela u vezi s dječijom prostitucijom, dječijom pornografijom i učestvovanjem djeteta u pornografskim nastupima. Kosovo i Crna Gora, osim pomenutih, imaju razvijene okvire i za inkriminaciju krivičnih djela u vezi s kvarenjem djeteta³, dok se ni u jednoj zemlji ne izdvajaju krivična djela iz domena vrbovanja djeteta u seksualne svrhe (Tabela 2).

Kosovo	Makedonija	Republika Srpska	Crna Gora
Silovanje	Silovanje	Silovanje	Silovanje
Obljuba nad nemoćnim licem	Obljuba nad nemoćnim licem	Obljuba nad nemoćnim licem	Obljuba nad nemoćnim licem
	Seksualni napad na dijete koje nema navršenih 14 godina		
	Obljuba zloupotrebom položaja	Obljuba zloupotrebom položaja	Obljuba zloupotrebom položaja
			Obljuba s djetetom
			Nedozvoljene polne radnje
Posredovanje pri vršenju prostitucije	Posredovanje pri vršenju prostitucije		Posredovanje pri vršenju prostitucije
	Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa s djetetom		Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa s djetetom
Odavanje prostituciji zbog roditeljske nebrige	Odavanje prostituciji zbog roditeljske nebrige		
	Zadovoljenje polnih strasti pred drugim	Zadovoljenje polnih strasti pred drugim	
		Polno nasilje nad djetetom	
Vanbračna zajednica s maloljetnikom	Vanbračna zajednica s maloljetnikom	Vanbračna zajednica s maloljetnikom	
Trgovina ljudima	Trgovina djecom	Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije	Trgovina ljudima
Iskorištavanje djece u pornografske svrhe		Iskorištavanje djece i maloljetnika za pornografiju	
Proizvodnja i distribucija dječije pornografije preko kompjuterskih sistema	Proizvodnja i distribucija dječije pornografije	Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije	Prikazivanje pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječije pornografije
Korištenje u pornografske svrhe (trgovina ljudima)	Prikazivanje dječije pornografije		
Navođenje maloljetnih lica da prisustvuju polnim odnosima			Navođenje maloljetnog lica da prisustvuje vršenju krivičnih djela protiv polne slobode
Rodoskrnavljenje	Rodoskrnavljenje	Rodoskrnavljenje	
Seksualno zlostavljanje			

³ O krivičnim djelima bit će više riječi u poglavlju Međunarodni pravni okvir, strana 27.

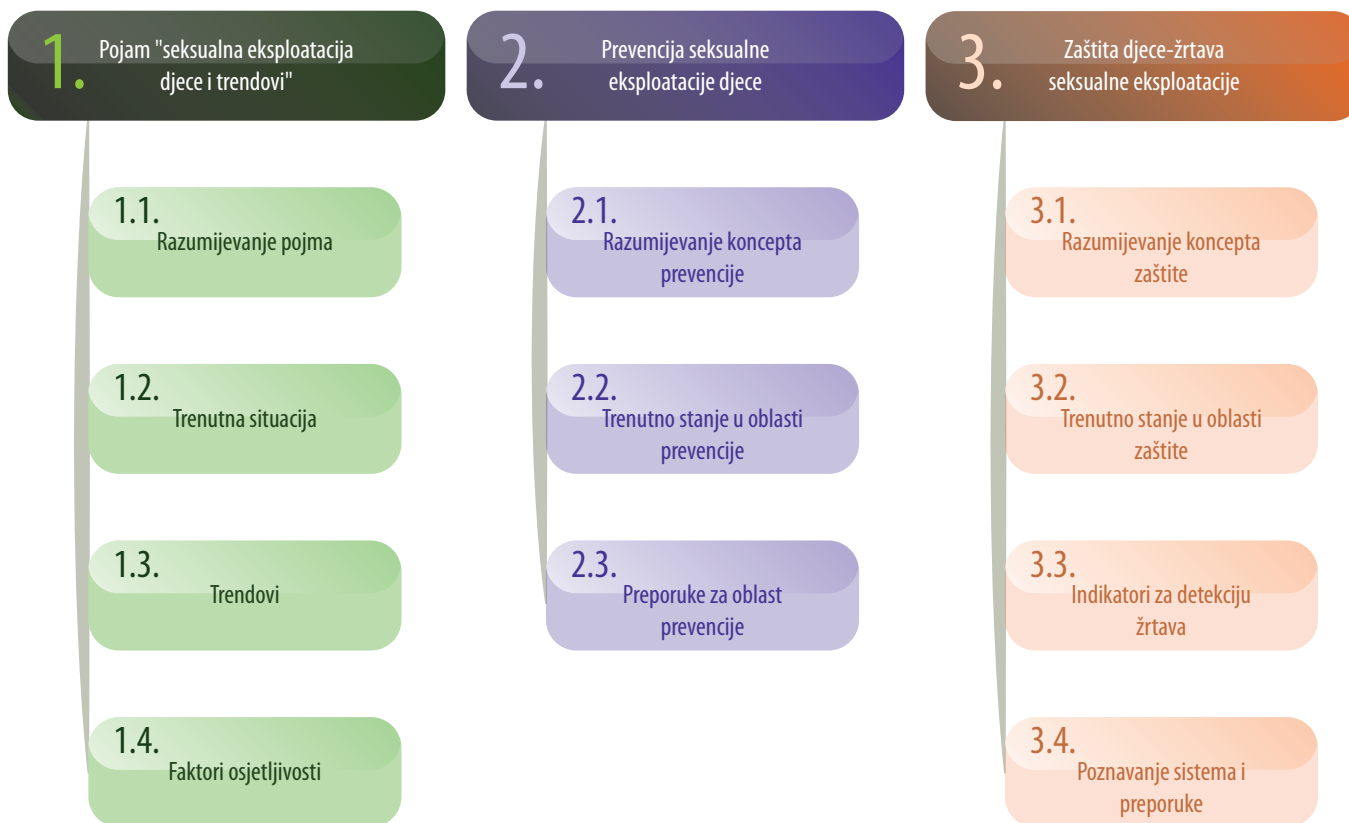
Značajno je napomenuti da je formulisani okvir za istraživanje predvidio sagledavanje teme seksualne eksploatacije djece u širem kontekstu: siromaštvo, socijalna isključenost/uključenost i višestruka marginalizacija, prava djeteta i slično. Također, ispitivani su specifični fenomeni – trgovina ljudima i njeni različiti aspekti, kao i (mogući) faktori osjetljivosti na seksualnu eksploataciju. Širi okvir razmatranja omogućio je sagledavanje mogućih uzroka pojedinih vidova seksualne eksploatacije i, na taj način, formulisanje preporuka za proaktivno, umjesto uobičajenog, reaktivnog djelovanja. Pod ovim se podrazumijeva i kreiranje okvira za adekvatnu i ciljnu prevenciju, umjesto uobičajenog pristupa koji stanje sagledava isključivo u domenu saniranja posljedica seksualne eksploatacije djece. Ovaj model je u tom smislu sveobuhvatniji i ispituje kako mogućnosti za adekvatno pružanje pomoći djeci-žrtvama, tako i sisteme čije bi djelovanje u oblasti prevencije zaštitilo potencijalne žrtve prije nego što do eksploatacije dođe.

Ciljevi istraživanja

Opšti ciljevi istraživanja predstavljaju analizu sljedećih okvira:

1. Utvrđivanje stepena razumijevanja pojma seksualna eksploatacija djece i razumijevanje trendova u ovoj oblasti – **Pojam seksualne eksploatacije djece i trendovi;**
2. Utvrđivanje stanja u oblasti prevencije seksualne eksploatacije djece u posljednje četiri godine i formulisanje preporuka za unapređenje sistema prevencije – **Prevencija seksualne eksploatacije djece;**
3. Utvrđivanje stanja u oblasti zaštite djece-žrtava seksualne eksploatacije u posljednje četiri godine i formulisanje preporuka za unapređenje sistema pomoći i podrške – **Zaštita djece žrtava seksualne eksploatacije.**

Šema 1: Opšti i specifični ciljevi istraživanja

Opšti cilj 1: Utvrđivanje stepena razumijevanja pojma seksualna eksploatacija djece i trendova u oblasti seksualne eksploatacije djece u Crnoj Gori, Makedoniji, Republici Srpskoj (Bosna i Hercegovina) i Kosovu, u periodu od 2008. godine do kraja juna 2011. godine.

Prvi specifični cilj (1.1) istraživanja, u sklopu prvog opšteg cilja, je razumijevanje načina na koji ispitanici (u ovom slučaju – profesionalci/profesionalke iz oblasti suzbijanja seksualne eksploatacije i profesionalci angažovani u radu sa žrtvama) shvataju sam pojam seksualna eksploatacija djece. **Drugi specifični cilj** (1.2) tiče se sagledavanja trenutne situacije u ovoj oblasti, ključnih društvenih pojava i procesa koji utiču na ovu problematiku, bilo u smjeru smanjivanja obima problema, bilo na njegovo povećavanje. Analizom trendova u ovoj oblasti smatra se utvrđivanje razlika u obimu i manifestaciji problema - u periodu od 2008. do 2011. godine, i to predstavlja **treći specifični cilj** (1.3) ovog aspekta istraživanja.

Postizanje ova tri cilja određeno je odgovorima na grupu pitanja koja se tiču:

- razumijevanja pojma *seksualna eksploatacije djece*
- broja žrtava seksualne eksploatacije u periodu 2008.–2011. godine
- problema koji na pojavu utiču
- razlika u obimu i manifestaciji problematike u pomenutom vremenskom okviru

Konačno, **četvrti specifični cilj** (1.4) u ovom segmentu istraživanja je razumijevanje načina na koji ispitanici shvataju stvarnu izloženost riziku od seksualne eksploatacije i grupe koje su tom riziku najizloženije, i to kroz pitanja koja se tiču:

- profila žrtava
- specifičnih grupa: djece bez roditeljskog staranja, djece koja žive i rade na ulici, djece s invaliditetom, nedovoljno mentalno razvijene djece, djece koja žive u naseljima velike/male koncentracije ljudi, djece koja žive ispod granice siromaštva, djece migranata/migrantkinja...
- tipova eksploatacije

Opšti cilj 2: Utvrđivanje stanja u oblasti prevencije seksualne eksploatacije u posljednje četiri godine.

Prvi specifični cilj (2.1), u okviru drugog opšteg cilja, je razumijevanje načina na koji ispitanici shvataju oblast prevencije, zajedno s neophodnim mjerama i rezultatima programa prevencije – što je ključni uslov za kasniju izradu preporuka za unapređenje sistema prevencije i, tako, direktne pomoći žrtvama seksualne eksploatacije. U ovom kontekstu su posebno istraženi stavovi profesionalaca u odnosu na stavove i saznanja žrtava eksploatacije. Pri rasvjetljavanju ovog problema formulisat će se pitanja koja se tiču:

- mjera u oblasti prevencije
- ciljeva programa
- rezultata programa
- ciljnih grupa
- partnerskih organizacija/institucija
- uticaju specifičnih mjera na žrtve
- dinamike rješavanja problema u odnosu na rezultate programa

Drugi specifični cilj (2.2) je utvrđivanje trenutnog stanja u oblasti prevencije seksualne eksploatacije, kroz analizu postojećih programa i problema koji se u izvođenju programa (ili u obraćanju željenim ciljnim grupama) manifestuju. Za potrebe utvrđivanja stanja u oblasti prevencije, ispitanicima su postavljena pitanja o:

- programima prevencije koji su izvođeni u periodu 2008-2011. godina.
- programima prevencije u kojima su učestvovali kao ciljne grupe
- partnerskim organizacijama/institucijama
- problemima/nedostacima postojećih programa prevencije
- metodama za unapređenje sistema prevencije

Treći specifični cilj (2.3) – Preporuke za unapređenje sistema prevencije su formulisane analizom odgovora na pitanja o mogućim načinima jačanja sistema prevencije seksualne eksploatacije djece.

Opšti cilj 3: Utvrđivanje stanja u oblasti zaštite žrtava seksualne eksploatacije u posljednjih četiri godine i formulisanje preporuka za unapređenje sistema za direktnu pomoć.

U okviru ovog opšteg cilja, **prvi specifični cilj** istraživanja (3.1) je analiza načina na koji se shvata oblast direktne pomoći, a posebno u kontekstu potreba djece-žrtava, ali i analiza mjera iz oblasti direktne pomoći, o čemu su pitanja bila postavljena i profesionalcima i samim žrtvama.

Drugi specifični cilj (3.2) je utvrđivanje trenutnog stanja u oblasti direktne pomoći, kao i pregled stanja u posljednje četiri godine. U okviru ovoga analizirani su postojeći programi kao i problemi koji se u izvođenju istih javljaju. Za potrebe utvrđivanja stanja u oblasti direktne pomoći, ispitanicima su postavljena pitanja o:

- programima i aktivnostima iz oblasti pomoći žrtvama (za period 2008.–2011.)
- programima/aktivnostima koji odgovaraju specifičnim zahtjevima rada sa: djecom bez roditeljskog staranja, djecom koja žive i rade na ulici, djecom s invaliditetom, nedovoljno mentalno razvijenom djecom, djecom koja žive u manjim ili većim naseljima, djecom s akutnim ili hroničnim oboljenjima, djecom migrantima/migrantkinjama...
- potrebama žrtava
- partnerskim organizacijama/institucijama
- problemima u oblasti zaštite žrtava

U analizi ovog segmenta istraživanja posebno je značajno poređenje mišljenja profesionalaca o pomoći žrtvama s mišljenjem samih žrtava.

Treći specifični cilj (3.3) je formulisan kao procjena načina razumijevanja referentni pokazatelji pri identifikaciji žrtava. Do njega se došlo zahvaljujući odgovorima na pitanja postavljena s ciljem pribavljanja informacija o djeci-žrtvama seksualne eksploatacije (na ovom mjestu su se posebno razmatrali odgovori centara za socijalni rad kao referentnih institucija za čitav spektar angažmana iz oblasti prevencije i zaštite žrtava).

Procjena poznavanja sistema pomoći žrtvama (kao i upućenosti u slučajeve trgovine ljudima s ciljem seksualne eksploatacije i prinudnog braka) i nadležnosti svih aktera iz oblasti suzbijanja seksualne eksploatacije djece, čini **četvrti specifični cilj** (3.4), unutar ovog opšteg cilja. Procjena poznavanja se postiže analizom odgovora na pitanja o nadležnosti policije, centara za socijalni rad, škola, zdravstvenih institucija, mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima...

Pitanja kao, na primjer:

- da li je neki od ispitanika-profesionalaca radio s korisnicima za koje je postojala sumnja da su žrtva seksualne eksploatacije, a da to nije potvrdila nijedna druga služba?
- šta je, konkretno, preduzeto u situaciji kada je postojala sumnja da se radi o mogućoj žrtvi seksualne eksploatacije?

služila su za provjeru kapaciteta organizacije/institucije za saradnju, ali i istinsko poznavanje nadležnosti drugih službi/organizacija. I, konačno, ispitanicima su postavljana pitanja o tome:

- da li im je poznato da postoji neka vrsta protokola za postupanje u slučajevima seksualne eksploatacije?
- da li im je poznato da postoje programi za zaštitu žrtava seksualne eksploatacije, na lokalnom i nacionalnom nivou.

Osim toga, u sklopu ovog specifičnog cilja, ispitanici su odgovarali na pitanja u vezi s metodama unapređenja sistema direktne pomoći.

Uzorak i metod

Analiza normativnog i zakonodavnog okvira – nacionalnog i međunarodnog

Analiza normativnog i zakonodavnog okvira urađena je s ciljem pregleda postojećeg okvira za prevenciju, progon počililaca i zaštitu žrtava seksualne eksploatacije, analize postojećih mandata i mehanizama, kao i formulisanja preporuka za unapređivanja okvira zahvaljujući usporedbi s međunarodnim okvirima/standardima. Četiri istraživanja sadrže preglede najznačajnijih međunarodnih dokumenata, kao i nacionalnih normativnih i regulatornih okvira, uključujući zakone, strateške i akcione planove i druge relevantne izvore.

Analiza statističkih podataka i izvještaja

U istraživanju su analizirani statistički podaci dobijeni od ministarstava i drugih relevantnih institucija (zavodi za statistiku, instituti, službe za koordinaciju...), za period od 2008. do 2011. godine, kako bi se analizirao i sistem za prikupljanje podataka te formulisale preporuke za eventualno unapređenje istog.

Sekundarno istraživanje

Sekundarno istraživanje, odnosno analiza postojećih dostupnih izvještaja/publikacija, rađeno je u situacijama kada je postojala potreba za dopunama podataka dobijenih drugim metodama i, najprije, u situacijama u kojima su podaci o programima prevencije i direktne pomoći nedostupni na druge načine (kada se organizacije ne odazovu na učešće u intervjuima ili ne popune upitnik).

Upitnici za profesionalce iz oblasti socijalne zaštite

Država/entitet	Distribuirani upitnici	Popunjeni upitnici
Crna Gora	20	19
Kosovo	24	23
Makedonija	32	32
Republika Srpska (BiH)	60	48
Ukupno	136	122

Tabela 3: Poslani i popunjeni upitnici od strane centara za socijalni rad/institucija socijalne zaštite

Upitnici su distribuirani svim ustanovama socijalne zaštite na teritorijama na kojim se istraživanje provodilo i sadržavali su pitanja koja se tiču broja identifikovanih slučajeva žrtava seksualne eksploatacije u periodu 2008.–2011., standarda prevencije, rada sa žrtvama, saradnje s drugim institucijama/organizacijama, kao i prostora za unapređenje suzbijanja seksualne eksploatacije djece – prevencije i zaštite djece-žrtava. Dobijena su ukupno 122 odgovora (Tabela 3).

Upitnici za profesionalce iz oblasti krivičnog progona (policija, tužilaštva, sudovi)

Institucije	Distribuirani i popunjeni	Crna Gora	Makedonija	Kosovo	Republika Srpska (BiH)	UKUPNO
Uprava policije/MUP i Centri javne bezbjednosti/ Policija Kosova	Distribuirani upitnici	14	11	8	5	
	Popunjeni upitnici	7	11	8	5	31
Osnovna i okružna tužilaštva	Distribuirani upitnici	13	22	12	5	
	Popunjeni upitnici	13	22	8	4	47
Osnovni, okružni i opštinski sudovi	Distribuirani upitnici	15	28	28	24	
	Popunjeni upitnici	13	28	18	21	80

Tabela 4: Poslati i popunjeni upitnici od strane profesionalaca iz oblasti krivičnog progona

Upitnici su distribuirani osnovnim i okružnim tužilaštvima, osnovnim, okružnim i opštinskim sudovima, kao i upravama policije i centrima javne bezbjednosti (Republika Srpska – BiH) – Tabela 4, te su sadržavali pitanja koja se tiču broja žrtava, počilaca, sudskih procesa i presuda za krivična djela u vezi sa seksualnom eksploatacijom djece. Također, sadržavali su pitanja o standardima zaštite žrtava/svjedoka, prevenciji i saradnji s drugim institucijama/organizacijama.

Upitnici za profesionalce iz organizacija građanskog društva koje su aktivne u oblasti prevencije i pružanja pomoći

Država/entitet	Distribuirani upitnici	Popunjeni upitnici
Crna Gora	4	1
Kosovo	5	3
Makedonija	10	9
Republika Srpska (BiH)	6	6
UKUPNO	25	19

Tabela 5: Poslati i popunjeni upitnici od strane profesionalaca iz organizacija građanskog društva

Upitnici su distribuirani organizacijama građanskog društva aktivnim u oblasti prevencije i zaštite žrtava seksualne eksploatacije (Tabela 5). Sadržavali su pitanja koja se tiču broja identifikovanih slučajeva žrtava seksualne eksploatacije u periodu 2008.–2011., standarda prevencije, rada sa žrtvama i saradnje s drugim institucijama/organizacijama, kao i prostora za unapređenje suzbijanja seksualne eksploatacije djece – prevencije i zaštite žrtava. Dobijeni su odgovori od ukupno 19 organizacija.

Fokus-grupni intervju

Fokus-grupni intervju su održani s ispitanicima iz grupe profesionalaca u sferi suzbijanja seksualne eksploatacije djece, profesionalcima iz: centara za socijalni rad i drugih institucija socijalne zaštite, policije, pravosuđa, tužilaštva, organizacija građanskog društva, obrazovnog sistema, sudova, zdravstvenih institucija, izvršne i zakonodavne vlasti – učesnicima u procesima donošenja odluka i kreiranja politika u ovoj oblasti. U rad fokus grupa u Republici Srpskoj su bili uključeni i mladi savjetnici Ombudsmana za djecu Republike Srpske, srednjoškolski koji su prošli odgovarajuće treninge iz oblasti zaštite prava djece, što je, u kontekstu prava na participaciju, primjer dobre prakse.

Dubinski intervju

Ukupno je obavljeno 17 dubinskih intervjuja s djecom-žrtvama seksualne eksploatacije i djecom u riziku (s obzirom na prisustvo nekih od faktora osjetljivosti). U Crnoj Gori je obavljeno šest dubinskih intervjuja, u Makedoniji – pet, u Republici Srpskoj – tri i na Kosovu – tri. Treba naglasiti da je prilikom izvođenja dubinskih intervjuja dosljedno poštovan princip anonimnosti i dobrovoljnosti. S tim u vezi, uspostavljena je saradnja s organizacijama aktivnim u radu sa žrtvama seksualne eksploatacije. Intervjue su obavljali profesionalci posebno obučavani za rad sa žrtvama nasilja/seksualne eksploatacije, kako bi se izbjegla reviktimizacija djece žrtava i obezbijedilo puno poštovanje prava.

Studije slučaja

Osam studija slučajeva zasnovanih na dubinskim intervjuima i podacima dostupnim iz drugih izvora urađeno je za potrebe istraživanja, i to tako što su na detaljan način prikazane karakteristike djece-žrtava seksualne eksploatacije i samog čina eksploatacije (regrutovanje, eksploatacija, posljedice), kao i sistem zaštite i programi direktne pomoći te specifični faktori osjetljivosti.

•••

Kao dio istraživanja, Ombudsman za djecu Republike Srpske je organizovao okrugli sto na temu *Seksualna eksploatacija djece u Republici Srpskoj*. Okruglom stolu su prisustvovali predstavnici: Ministarstva prosvjete i kulture RS-a, Ministarstva porodice, omladine i sporta RS-a, Ministarstva unutrašnjih poslova RS-a, Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS-a, Ministarstva pravde RS-a, Centra javne bezbjednosti Banja Luka, sudstva, Republičkog Pedagoškog zavoda, centara za socijalni rad, osnovnih škola, nevladinih organizacija i mladi savjetnici Ombudsmana za decu.

Postupak

Istraživanja su, u zavisnosti od metoda, trajala od decembra 2011. do kraja maja 2012. godine. Započeta su analizama međunarodnog i nacionalnih pravnih okvira od značaja za temu istraživanja.

Ukupno je održano 17 fokus-grupnih intervjua, koje su brojale od pet do osam učesnika; 17 dubinskih intervjua u mjestima prebivališta ispitanika ili u prostorijama organizacije/institucije u kojima su ispitanici smješteni. Upitnici su distribuirani svim centrima za socijalni rad na teritorijama zemalja-učesnica u istraživanju i Republici Srpskoj. Osim toga, upitnici su distribuirani svim osnovnim i okružnim tužilaštvima, kao i svim osnovnim, okružnim i opštinskim sudovima i policijskim upravama (centrima javne bezbjednosti u slučaju Republike Srpske).

Fokus-grupni intervjui su trajali od 110 do 160 minuta.

Kada je riječ o dubinskim intervjuiima, organizovani su uz pribavljenu saglasnost ispitanika i roditelja/staratelja. Obavljale su ih osobe posebno obučene za rad s djecom, kako bi se izbjegla sekundarna viktimizacija žrtava i obezbijedilo puno poštivanje prava dječje-ispitanika.

Osim u odnosu na podatke dobijene dubinskim intervjuiima, studije slučajeva su formulisane i prema podacima dobijenim od institucija/organizacija angažovanih u oblasti pružanja pomoći/zaštite žrtvama i potencijalnim žrtvama.

Postupak je uključivao i prethodni dogovor o metodologiji istraživanja na zajedničkim pripremnim sastancima, kao i konsultacije s konsultantkinjom i ekspertima iz kancelarije Save the Children. Održan je i regionalni tematski sastanak.

Završna faza je podrazumijevala izradu nacionalnih izvještaja.

Instrumenti

S obzirom na ciljeve istraživanja - utvrđivanje trendova iz oblasti seksualne eksploatacije djece, stanja u oblastima prevencije i zaštite žrtava u posljednje četiri godine, procjenu kapaciteta organizacija/institucija za pružanje adekvatnog odgovora u suzbijanju ove problematike i formulisane preporuka za unapređenje čitavog sistema - bilo je važno ispitati iskustvo profesionalaca u saradnji s ključnim akterima, kao i shvatanje relacije između aktera; ali i iskustvo u prepoznavanju faktora osjetljivosti i, samim tim, ključnih ciljnih grupa, adekvatnih programa prevencije, kao i barijera ka punom socijalnom uključivanju identifikovanih žrtava seksualne eksploatacije.

U tu svrhu korišteni su eksplorativni fokus-grupni intervjui, s otvorenim i dodatnim pitanjima u cilju operacionalizacije određenih pojmova ili pretpostavki, ali i u cilju eventualne dekonstrukcije tradicionalnog shvatanja podvojenosti državnih institucija i civilnog društva. Teme fokus-grupnog intervjua su bile:

- trendovi u oblasti seksualne eksploatacije djece, u periodu od 2008. do 2011. godine, u državama u kojima se provodilo istraživanje (i Republici Srpskoj);
- profili identifikovanih žrtava seksualne eksploatacije (faktori osjetljivosti);
- programi prevencije i direktne asistencije žrtavama seksualne eksploatacije u periodu od 2008. do 2011. godine;
- uspostavljena formalna i neformalna saradnja u izvođenju tih programa;
- problemi i preporuke za prevazilaženje problema u oblastima prevencije i direktne asistencije.

Ključne oblasti diskusije u svih sedamnaest fokus-grupa su, načelno, bile:

- razlike u metodama regrutacije i tipovima eksploatacije, kao i razlike u odnosu na svaku specifičnu grupu djece i specifičan tip eksploatacije: djeca bez roditeljskog staranja, djeca koja žive i rade na ulici, djeca s invaliditetom, nedovoljno mentalno razvijena djeca, djeca koje žive u manjim ili većim naseljima, djeca sa akutnim ili hroničnim oboljenjima, djeca koja žive ispod granice siromaštva, djeca migranti/migrantkinje...
- okolnosti koje su prethodile situaciji eksploatacije (prethodno nasilje, ekonomska situacija, obrazovni status, pripadnost marginalizovanoj grupi i prethodna diskriminacija, "nevidljivost" u sistemu, i slično);
- dosadašnji učinci programa prevencije i direktne pomoći te njihova održivost;
- procjena potreba žrtava u odnosu na raspoložive resurse, kao i specifičnosti prevencije i pomoći u odnosu na specifičnosti ciljne grupe.

U dijelu istraživanja koji je metodološki urađen zahvaljujući dubinskim intervjuima, razgovori su se vodili sa zainteresovanom djecom-žrtvama seksualne eksploatacije i djecom iz grupa koje su prethodno mapirane kao najizloženije riziku. Pitanja za dubinske intervjue su posebno pripremana za svaku specifičnu grupu, u ovisnosti od statusa (žrtve trgovine ljudima, žrtve drugih vidova eksploatacije) ili faktora osjetljivosti (siromaštvo, građanskopravni status, migracije, stepen pretrpljenog nasilja, tradicionalno shvatanje rodnih uloga). U osnovi, pitanja su bila formulisana tako da daju pregled:

- samoprocjene faktora koji su doveli ili mogu dovesti do rizika od eksploatacije;
- situacija u kojima su se nalazile žrtve prije situacije eksploatacije – obrazovni, ekonomski, građanskopravni status, zdravstveno stanje, interesovanja...
- samih okolnosti eksploatacije;
- osjećanja sigurnosti s obzirom na izloženost različitim prijetnjama (od fizičkog nasilja, preko diskriminacije do siromaštva i potpune isključenosti);
- ambicija i sagledavanja mogućnosti za izlazak iz rizične situacije;
- prethodnih saznanja o fenomenu seksualne eksploatacije i načina dolaska do tih saznanja;
- saradnje i povjerenja u institucije i organizacije građanskog društva koje pružaju pomoć;
- preporuka za unapređivanje sistema prevencije i zaštite.

Uz pomenuto, djeca-žrtve seksualne eksploatacije su posebno konsultovana o utiscima u vezi s postojećim programima prevencije i očekivanjima koja imaju od programa zaštite i održivosti dosadašnjih rješenja.

O ovisnosti od pripadanja grupi, razgovaralo se o:

- samom pojmu i vrstama seksualne eksploatacije
- metodama vrbovanja (kada je bilo relevantno)
- shvatanju pojma nasilja i pojma seksualne eksploatacije
- mogućnostima koje pruža sistem i saznanjima o uslugama koje bi trebalo da se pružaju u okvirima različitih sistema (prije svega - socijalne i zdravstvene zaštite)
- specifičnim situacijama za koje postoji sumnja da se radilo o vrbovanju ili pokušajima vrbovanja
- migracionim sklonostima žrtava, odnosno grupa u riziku
- mogućnostima za izvođenje programa prevencije i najučinkovitijim metodama u odnosu na svaku grupu i stepen moguće deprivacije
- očekivanjima i potrebama za izlazak iz situacije ugroženosti

Svi instrumenti su razvijeni u saradnji s kancelarijama Ombudsmana Crne Gore, Makedonije, Republike Srpske (Bosna i Hercegovina) i Kosova.

MEĐUNARODNI PRAVNI OKVIR

Države su, prema međunarodnom pravu, obavezne poštovati, štiti i omogućiti uživanje prava na život, dostojanstvo, fizički i duševni integritet, zaštitu od diskriminacije, ropstva i praksi sličnih ropstvu, kao i drugih prava i sloboda zaštićenih međunarodnim instrumentima⁴. Državni organi su dužni suzdržati se od svake radnje koja krši ljudska prava, ali i preduzimati aktivne mjere kojima se sprečava njihovo kršenje i implementiraju rješenja kojima se svim ljudima, a posebno djeci, obezbjeđuje uživanje vlastitih prava. Stoga, činjenica da kriminalnu aktivnost, to jest, seksualnu eksploataciju djece čine pretežno privatna lica, ne oslobađa savremene države odgovornosti za kršenje ljudskih prava žrtava. Osim onih slučajeva u kojima postoji direktna odgovornost državnih organa za takva kršenja, države se, ukoliko nisu preduzele efikasne mjere njihovog sprečavanja ili gonjenja počinitelaca, u izvjesnom smislu mogu smatrati indirektno odgovorne za kršenja ljudskih prava koje je počinilo bilo koje lice. Pitanje odgovornosti države može se postaviti onda kada ista ne preduzme odgovarajuće mjere sprečavanja seksualne eksploatacije djece i njihove zaštite, odnosno ukoliko ne predvidi kriminalizaciju svih vidova eksploatacije, unapređenje mjera kontrole kriminaliteta, mjera zaštite žrtava, kao i opšte preventivne aktivnosti.

Kriminalizacija seksualne eksploatacije djece univerzalni je zahtjev postavljen pred savremene države. Najvažniji univerzalni dokument, koji predstavlja krunu napora država-članica UN-a da se suprotstave ovom problemu, jeste Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih nacija. Na ovom mjestu ćemo, s ciljem praćenja razvoja međunarodne politike zaštite djece od eksploatacije, međunarodne dokumente prikazati hronološkim redom, dakle prema godinama kada su usvojeni.

Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda

Evropska konvencija⁵ je međunarodni ugovor između država-članica Savjeta Evrope i temeljni je akt na kojem se zasniva zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda. Ova Konvencija sadrži niz prava koja su na direktan ili indirektnan način u kontekstu predmetnog istraživanja kao, na primjer: pravo na život (član 2), zabrana mučenja i podvrgavanja neljudskom ili ponižavajućem postupku (član 3), zabrana držanja u ropstvu ili primoravanju na obavljanje prinudnog ili obaveznog rada (član 4), pravo na slobodu i sigurnost ličnosti (član 5), pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (član 8), zabrana diskriminacije po bilo kojem osnovu (član 14), zabrana zloupotrebe prava (član 17) itd.

Konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih djela nasilja

Ovom Konvencijom Savjeta Evrope⁶ se uspostavlja standard u oblasti obeštećenja žrtava krivičnih djela nasilja. Implementaciju ove Konvencije prate i dvije preporuke koje pružaju dodatna obrazloženja i zahtjeve za preduzimanje mjera od strane država-ugovornica:

- Preporuka o poziciji žrtve u okviru krivičnog prava i postupaka (iz 1985. godine)
- Preporuka o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije (iz 1987. godine).

Konvencija o pravima djeteta

Konvencija o pravima djeteta⁷ obavezuje države-članice na preduzimanje svih odgovarajućih zakonodavnih, administrativnih, socijalnih i obrazovnih mjera u cilju zaštite djeteta od fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zloupotreba, zanemarivanja ili zapuštanja, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući i seksualnu zloupotrebu, dok o njemu brinu roditelji, zakonski staratelji ili neka druga odgovorna osoba kojoj je briga nad djetetom povjerena. Takve zaštitne mjere trebaju, po potrebi, obuhvatiti efikasne postupke za pronalazak socijalnih programa za obezbjeđivanje podrške neophodne djetetu i onima kojima je briga o istom povjerena, kao i ostale oblike sprečavanja, utvrđivanja, prijavljivanja, prosljeđivanja, istrage, postupanja i praćenja slučajeva zlostavljanja i, po potrebi, obraćanja sudu (član 19 Konvencije). Države-članice se obavezuju zaštititi dijete od svih oblika seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe. U tom cilju, države-članice posebno preduzimaju sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere za sprečavanje:

- navođenja ili prisiljavanja djeteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima,
- eksploatacija djece u prostituciji ili drugim nezakonitim seksualnim radnjama;

⁴ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.), Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979.), Konvencija o pravima djeteta (1989.), Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950.), Povelja Evropske unije o osnovnim pravima (2000.) itd.

⁵ Rim, 4. novembar 1950.

⁶ ETS br. 116.

⁷ Usvojena na Generalnoj skupštini UN 1989. godine (44/25 od 20.11.1989.).

- eksploatacija djece u pornografskim predstavama i časopisima (član 34 Konvencije).

Države-članice preduzimaju sve odgovarajuće mjere za bolji fizički i psihički oporavak i socijalnu reintegraciju djeteta koje je žrtva nekog oblika zanemarivanja, eksploatacije, zlostrebe, mučenja ili nekog drugog oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja, kažnjavanja ili oružanih sukoba. Takav oporavak i reintegracija se odvijaju u sredini koja podstiče zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo djeteta (član 39 Konvencije).

U svim aktivnostima koje se tiču djece od primarnog su značaja njihovi interesi, bez obzira na to da li ih provode javne ili privatne institucije za socijalnu zaštitu, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tijela. Države-članice se obavezuju da djetetu obezbijede takvu zaštitu i brigu koja je neophodna za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i obaveze njegovih roditelja, zakonskih staratelja ili drugih pojedinaca koji su pravno odgovorni za dijete i preduzimaju u tom cilju sve potrebne zakonodavne i administrativne mjere.

Države-članice se staraju da institucije, službe i ustanove koje su odgovorne za brigu ili zaštitu djece budu u skladu sa standardima koje su utvrdili nadležni organi, posebno u oblasti sigurnosti i zdravlja i broju i adekvatnosti osoblja, kao i stručnog nadzora (član 3 Konvencije). U kontekstu ovog istraživanja, između ostalog, Konvencija o pravima djeteta sadrži i posebne odredbe kojima se predviđaju mjere za:

- zaštitu djece od upotrebe narkotika i psihotropnih supstanci (član 33);
- sprečavanje nasilnog odvođenja, prodaje ili trgovine djecom u bilo kojem cilju i u bilo kojem obliku (član 35);
- zaštitu od svih oblika eksploatacije djece (član 36);
- zaštitu djece od nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (član 37).

Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope o seksualnom iskorištavanju, pornografiji, prostituciji i trgovini djecom i omladinom

Preporuka R(91)11 poziva da se u programe osnovnog i srednjeg obrazovanja uključe informacije o opasnostima od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, da se u sudskom i administrativnom postupku obezbijedi tajnost, odnosno poštivanje prava djeteta na privatnost, da se obezbijede sankcije protiv svih onih koji su uključeni u proizvodnju i distribuciju pornografskog materijala koji uključuje djecu.

Evropska socijalna povelja (revidirana)

U kontekstu istraživanja, Evropska socijalna povelja (revidirana)⁸, između ostalog, utvrđuje pravo djece i mladih na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu, i to na način da država-potpisnica ima obavezu direktno, ili u saradnji s javnim ili privatnim organizacijama, preduzeti sve odgovarajuće i potrebne mjere kreirane u cilju „zaštite djece i mladih od zanemarivanja, nasilja i eksploatacije“.

Rezolucija Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope o seksualnom iskorištavanju djece

Rezolucija 1099 (1996.) poziva zemlje-članice da ujedine napore i resurse u borbi protiv prostitucije djece, trgovine ljudima i pornografije, zatim na međunarodnu saradnju, sprovođenje kampanje za djecu i roditelje te navodi potrebu za pružanjem obrazovne i psihološke pomoći djeci-žrtvama seksualnog iskorištavanja. Između ostalog, Skupština podstiče države-članice da bez odlaganja pojačaju kaznene mjere na nacionalnom nivou i svojim krivičnim zakonodavstvom inkriminišu dječiju prostituciju, a naročito:

- da u svoje krivično zakonodavstvo uključe princip međunarodnog gonjenja počilaca i osuđujućih presuda,
- da predvide nacionalnim zakonodavstvom dovoljno dugo zakonsko ograničenje za procesuiranje krivičnih djela (zastara) izvršenih na štetu maloljetnika (bar dvadeset godina, a najmanje pet godina nakon sticanja punoljetstva),
- da inkriminišu nacionalnim zakonodavstvom sljedeća djela (radnje izvršenja):
 - posjedovanje pornografskog materijala, kao što su videozapisi ili fotografije koje uključuju djecu;
 - proizvodnju, promet i distribuciju pornografskih materijala koji prikazuju maloljetnike;
 - emitovanje i snimanje pornografskih fotografija maloljetnika.
- da donesu zakon koji osigurava da se sva djela, iz grupe seksualnih delikata koja uključuju djecu, klasifikuju kao teška krivična djela i da se ni pod kojim uslovima ne uključuju u grupu manje teških krivičnih djela,
- da se u cijeloj Evropi, koliko je to moguće, usklade principi liječenja izvršilaca seksualnih delikata, njihov psihološki tretman i društveni nadzor, a naročito onih izvršilaca koji su na uslovnoj slobodi,
- da se u nacionalno zakonodavstvo ugradi princip da maloljetnik mlađi od 15 godina ne može dati svoj pristanak za seksualne odnose s odraslim licem.

⁸ Strasbourg, 3. maj 1996.

Skupština traži od država-članica da preduzmu konkretne mjere kako bi se zaustavio „seks turizam“, a naročito omogućavanjem krivičnih i administrativnih mjera protiv turističkih agencija i turoperatera (povlačenje dozvole, novčane kazne i sl.) i poziva zemlje-članice na saradnju u borbi protiv „seks turizma“. Dalje, Skupština se zalaže da države-članice uvedu programe posebnog treninga za profesionalce koji rade s djecom (nastavnici, sudije, advokati itd.), kao i da posebno obučene jedinice policije i suda vode brigu o maloljetnicima koji su žrtve seksualnog zlostavljanja. Skupština traži od država-članica:

1. da uključe u školske nastavne planove informacije o potencijalnim rizicima s kojima se djeca suočavaju i načine na koje bi se ista mogla zaštititi;
2. da pozovu medije da pomognu u dizanju svijesti i donesu odgovarajuća etička pravila.

Konvencija o zabrani i trenutnoj akciji na eliminaciji najtežih oblika rada djece

Konvencija C182 (1999.)⁹ Međunarodne organizacije rada obavezuje svaku državu-članicu da preduzme trenutne i efektivne mjere u cilju zabrane i iskorjenjivanja najtežih oblika dječijeg rada. Dijete je, prema Konvenciji, lice mlađe od 18 godina, a sintagma „najteži oblici dječijeg rada“ obuhvata: a) sve oblike ropstva ili radnje slične ropstvu, kao što su prodaja i krijumčarenje djece, dužničko ropstvo i kmetstvo i prinudni ili obavezni rad, uključujući prinudno ili obavezno regrutovanje djece za učešće u oružanim sukobima; b) korištenje, nabavljanje ili nuđenje djeteta radi prostitucije, proizvodnje pornografije ili za pornografske predstave; c) korištenje, nabavljanje ili nuđenje djeteta za nedozvoljene aktivnosti, d) rad koji je po svojoj prirodi, ili okolnostima u kojima se obavlja, vjerovatno štetan po zdravlje, bezbjednost ili moral djece.

Fakultativni Protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji

Član 1. Protokola⁹ predviđa da će države-ugovornice zabraniti prodaju djece, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju, a prodaju, prostituciju i pornografiju definiše na sljedeći način:

- a. prodaja djece podrazumijeva bilo koju radnju ili transakciju kojom bilo koje lice ili grupa lica prebacuje dijete nekom drugom licu za novčanu ili bilo kakvu drugu naknadu;
- b. dječija prostitucija podrazumijeva korištenje djece u seksualnim aktivnostima za novčanu ili bilo kakvu drugu naknadu;
- c. dječija pornografija podrazumijeva bilo kakvo predstavljanje, bilo kojim sredstvom, djeteta u stvarnim ili simuliranim eksplicitnim seksualnim aktivnostima, ili bilo kakvo predstavljanje seksualnih dijelova tijela prvenstveno u seksualne svrhe” (član 2).

Također, Protokol obavezuje države-potpisnice da obezbijede, kao minimum, da sljedeće radnje i djelatnosti budu u punoj mjeri obuhvaćene njenim krivičnim zakonom, bez obzira na to da li su djela izvršena u zemlji ili transnacionalno, na individualnoj ili organizovanoj osnovi: a) u kontekstu prodaje djece – nuđenje, isporuka ili prihvatanje, bilo kojim sredstvima, nekog djeteta u svrhu seksualnog iskorištavanja, prebacivanja organa djeteta radi ostvarivanja profita, korištenje djeteta za prinudni rad; neodgovarajuće navođenje od strane posrednika na pristanak da se kršenjem važećih međunarodno-pravnih instrumenata o usvajanju usvoji neko dijete; b) u kontekstu dječije prostitucije – nuđenje, dobijanje, nabavljanje ili obezbjeđivanje djeteta za potrebe dječije prostitucije kao što je definisano u članu 2 stav b; u kontekstu pornografije - proizvodnja, distribucija, širenje, uvoz, izvoz, nuđenje, prodaja ili posredovanje, u gornje svrhe, dječije pornografije kao što je definisana u članu 2 stav c (član 3).

Osim pomenutih obaveza, država-ugovornica se obavezuje na preduzimanje potrebnih mjera kako bi se utvrdila njena nadležnost nad djelima pomenutim u članu 3, kada je izvršilac državljanin te države ili ima prebivalište na njenoj teritoriji i kada je žrtva državljanin te države.

Posebno zanimljiv, u kontekstu istraživanja, jeste član 7 Protokola kojim se predviđa obaveza države-ugovornice na preduzimanje mjera zapljene i konfiskacije robe, kao što su materijali, sredstva i drugi instrumentarij koji se koristi da bi se izvršila ili omogućila djela iz ovog Protokola; prihoda ostvarenih ovim djelima i mjera koje imaju za cilj zatvaranje, privremeno ili trajno, prostorija korištenih da bi se izvršila ta djela.

Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala

Osnovni cilj Konvencije Ujedinjenih nacija¹⁰ je da predviđenim mjerama poveća efikasnost u borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i to naročito u oblasti trgovine ljudima, s posebnim naglaskom na trgovinu djecom.

⁹ Usvojen Rezolucijom Generalne skupštine UN-a, 25. maja 2000. godine.

¹⁰ Usvojena Rezolucijom A/RES/55/25 od 15. novembra 2000. na pedeset petoj sjednici Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.

Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom

Kriminalizacija trgovine ljudima univerzalni je zahtjev postavljen pred savremene države. Najvažniji univerzalni dokument, koji predstavlja krunu napora država-članica UN-a da se suprotstave ovom problemu, jeste *Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom* (Palermo protokol)¹¹, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Trgovina ljudima je u članu 3 ovog Protokola ekstenzivno definisana¹² kao „vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili teškog položaja, davanja ili primanja novca ili drugog vida koristi, da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem u cilju eksploatacije”. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa”. Pristanak žrtve na planiranu eksploataciju beznačajan je u slučajevima u kojima je korišteno neko od navedenih sredstava, dok se vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje djeteta za svrhe eksploatacije smatra trgovinom ljudima, čak i ako ne uključuje neko od navedenih sredstava izvršenja. Također, eksplicitno je određeno da je „dijete” bilo koja osoba mlađa od osamnaest godina. Od država-potpisnica se zahtijeva da kriminalizuju trgovinu ljudima,¹³ a među ostalim obavezama u domenu borbe protiv iste jesu: uspostavljanje opsežnih politika, programa i drugih mjera u cilju sprečavanja trgovine ljudima i zaštite žrtava od reviktimizacije, preduzimanje različitih mjera generalne prevencije, podizanje efikasnosti kontrole granica, obezbjeđivanje saradnje državnih organa na nacionalnom i međunarodnom nivou radi efikasnije kontrole trgovine ljudima i dr.

¹¹ Usvojen kad i Konvencija.

¹² Ovim instrumentom je, za razliku od prethodnih, konačno postignut konsenzus u definisanju trgovine ljudima. Konvencija za suzbijanje i ukidanje trgovine licima i eksploatacije prostituisanja drugih iz 1949. godine je, na primjer, bila oštro kritikovana zbog neadekvatne definicije trgovine ljudima i njenog svođenja na eksploataciju prostitucije uz ignorisanje drugih oblika eksploatacije, te je okarakterisana više kao antiprostitucijski nego antitrafiking sporazum.

¹³ Iako je zabrana ropstva, kao norma *ius cogens* karaktera (iz čega proizlaze obaveze čak i za one države koje nisu potpisnice konvencija o zabrani ropstva i Antitrafiking protokola), tehnički ograničena na ropstvo u klasičnom obliku, razumljivi su argumenti da bi se ona mogla proširiti i na prakse slične ropstvu, kao što je trgovina ljudima.

Potpisivanjem Palermo protokola, svaka država-potpisnica je prihvatila obavezu da usvoji zakonska rješenja kojima će inkriminisati trgovinu ljudima, uvesti kažnjavanje i za pokušaj ovog djela, te propisati krivičnu odgovornost saučesnika i krivičnu odgovornost lica koja organizuju ili naređuju drugim licima da izvrše krivično djelo. Osim toga, država-potpisnica je obavezna štiti privatnost i identitet žrtava trgovine ljudima i obezbijediti mjere koje se u odgovarajućim slučajevima pružaju žrtvama trgovine ljudima, i to: a) obavještenja o relevantnim sudskim i administrativnim postupcima; b) pomoć koja će omogućiti da njihova stanovišta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama krivičnog postupka protiv izvršilaca krivičnog djela, na način koji neće uticati na pravo odbrane. U kontekstu zaštite žrtava, državama-potpisnicama se nalaže da razmotre provođenje mjera kojima se treba obezbijediti fizički, psihološki i socijalni oporavak žrtava trgovine ljudima, uključujući, u odgovarajućim slučajevima, i saradnju s nevladinim organizacijama, a posebno: a) obezbjeđenje odgovarajućeg smještaja, pružanje savjeta i informacija u vezi s njihovim zakonskim pravima na jeziku koji žrtve razumiju, ljekarsku, psihološku i materijalnu pomoć i mogućnost obrazovanja te zaposlenja.

Naročito je važno, u kontekstu ovog istraživanja, navesti da, u skladu s ovim Protokolom, država-potpisnica treba uzeti u obzir starosnu dob, pol i posebne potrebe žrtava trgovine ljudima, s fokusom pažnje na specijalne potrebe djece, uključujući i odgovarajući smještaj, obrazovanje i brigu o njima.

Država-potpisnica ima obavezu da u svoj pravni sistem ugradi odredbe koje žrtvama trgovine ljudima pružaju zakonsko pravo na naknadu pretrpljene štete. Dalje, imajući u vidu humanitarnu komponentu, država-potpisnica mora u svom zakonodavstvu predvidjeti i mjere koje žrtvama trgovine ljudima omogućavaju privremeni ili trajni boravak u određenim slučajevima.

Država-potpisnica je obavezna i na stalnu obuku kadrova koji na bilo koji način učestvuju u sprečavanju trgovine ljudima i pružanju zaštite žrtvama. Obuka treba biti usmjerena na metode koje se koriste u sprečavanju, gonjenju počinitelaca i na zaštitu prava žrtava, uključujući i zaštitu žrtava od izvršilaca ove trgovine.

Protokol iz Palerma izričito propisuje u članu 14 da ništa što je sadržano u Protokolu neće uticati na prava, obaveze i odgovornosti država i pojedinaca po osnovu međunarodnog prava, uključujući i međunarodno humanitarno pravo i međunarodno pravo o ljudskim pravima. To se posebno odnosi na prava koja se tiču statusa izbjeglica i principa nevraćanja - ukoliko kod žrtve trgovine ljudima postoji opravdan strah da će joj život ili sloboda biti ugroženi u državi porijekla samom činjenicom da je bila žrtva trgovine ljudima.

Preporuka o zaštiti djece od seksualne eksploatacije

Preporuka (2001)16 Savjeta Evrope poziva na planiranje i provođenje mjera, politika i praksi u borbi protiv seksualne eksploatacije, promovisanje saradnje o raznim aspektima seksualne eksploatacije djece na nacionalnom i međunarodnom nivou, eliminisanje dječije pornografije, dječije prostitucije i trgovine djecom sa ili bez djetetove saglasnosti i promociju dobrobiti i najboljeg interesa djeteta.

Konvencija o visokotehnoškom kriminalu

Konvencija Savjeta Evrope donijeta u Budimpešti 2001. godine¹⁴ obavezuje države-članice da svojim nacionalnim zakonodavstvom inkriminišu:

- proizvodnju dječije pornografije u cilju njene difuzije putem kompjuterskog sistema,
- nuđenje ili činjenje dostupnom dječije pornografije putem kompjuterskog sistema,
- distribuciju i prenošenje dječije pornografije putem kompjuterskog sistema,
- pribavljanje za sebe ili drugoga dječije pornografije putem kompjuterskog sistema,
- posjedovanje dječije pornografije u kompjuterskom sistemu ili putem čuvanja kompjuterskih podataka.

U ovom kontekstu, "dječija pornografija" obuhvata pornografski materijal koji vizuelno prikazuje:

- a. maloljetnika koji učestvuje u eksplicitnom seksualnom činu;
- b. lice po čijem se izgledu može zaključiti da je maloljetnik, a koje učestvuje u eksplicitnom seksualnom činu;
- c. realističke slike koje predstavljaju maloljetnika koji učestvuje u eksplicitnom seksualnom činu.

Konvencija kao „maloljetnika“ označava svako lice mlađe od 18 godina, s tim da svaka država-članica može spustiti granicu starosne dobi, ali ne ispod 16 godina. Konvencija, između ostalog, utvrđuje i opšta načela međunarodne saradnje. Također, Konvencija i njen prateći Protokol utvrđuju obavezu za države-članice da usvoje potrebne zakonske i druge mjere, kako bi se omogućilo gonjenje izvršilaca krivičnih djela protiv tajnosti i dostupnosti kompjuterskih sistema i podataka, pitanja nadležnosti policije i suda itd.

¹⁴ CETS No.: 185.

Okvirna odluka Savjeta EU o borbi protiv trgovine ljudima

Jedan od najvažnijih instrumenata Evropske unije za borbu protiv trgovine ljudima jeste Okvirna odluka Savjeta EU o borbi protiv trgovine ljudima (2002/629/JHA) iz 2002. godine. Ta Odluka predviđa, pod određenim uslovima, i odgovornost pravnih lica za trgovinu ljudima. Kada je u pitanju kažnjavanje počinitelaca, ovim instrumentom se eksplicitno zahtijeva da države preduzmu neophodne mjere kako bi se osiguralo izricanje kazne lišenja slobode, čiji posebni maksimum iznosi najmanje osam godina, ukoliko je život žrtve doveden u opasnost, ukoliko je krivično djelo izvršeno prema posebno ranjivoj osobi, ukoliko je djelo izvršeno upotrebom teškog nasilja ili je nastupila teška povreda žrtve i ukoliko je djelo izvršeno u okviru kriminalne organizacije.

Rezolucija o seksualnom iskorištavanju djece

Rezolucija 1307(2002.) Savjeta Evrope poziva zemlje-članice da se posebno, preko odgovarajućih organa, pozabave problemom seksualnog zlostavljanja djece od strane lica od posebnog povjerenja, kao što su: roditelji, staratelji, nastavnici, policija ili sveštenstvo.

Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima

Ciljevi Konvencije Savjeta Evrope su:

- a. sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima, uz garantovanje rodne ravnopravnosti;
- b. zaštita ljudskih prava žrtava trgovine ljudima, osmišljavanje sveobuhvatnog okvira za pružanje zaštite i pomoći žrtvama i svjedocima, uz garantovanje rodne ravnopravnosti, kao i obezbjeđivanje efikasne istrage i krivičnog gonjenja;
- c. unapređenje međunarodne saradnje u suzbijanju trgovine ljudima.

Konvencija predstavlja, u određenom smislu, presjek i nadgradnju normativnih rješenja iz Palermo protokola i Okvirne odluke Savjeta EU o borbi protiv trgovine ljudima, unapređenih snažnim promovisanjem pristupa utemeljenog na ljudskim pravima, preciziranjem mjera za zaštitu žrtava i prevenciju trgovine ljudima, kao i predviđanjem monitoring mehanizma – multidisciplinarne grupe eksperata („GRETA”) koja će procjenjivati provođenje Konvencije (čl. 36). Odredbe Konvencije se odnose na sve oblike trgovine ljudima, bez obzira na to da li je ona transnacionalna ili unutrašnja i da li je povezana s organizovanim kriminalitetom ili ne (član 2). Zanimljivo je da pored zahtjeva koji se odnosi na inkriminisanje trgovine ljudima (definisane shodno Palermo protokolu), a zatim i falsifikovanja putnih i drugih ličnih isprava i nabavljanja falsifikovanih isprava, uništavanja, oštećivanja, oduzimanja i zadržavanja putnih i drugih ličnih isprava nekog lica (uključujući i pokušaje ovih djela, podstrekavanje i pomaganje), Konvencija predviđa i obavezu država da razmotre inkriminisanje korištenja usluga žrtve (koje su predmet eksploatacije) od strane lica kojem je poznato da se radi o žrtvi trgovine ljudima (čl. 19). Uz to, od država se zahtijeva osiguravanje da se nastupanje posljedice u vidu ugrožavanja života žrtve, kao i vršenje djela prema djetetu ili od strane službenog lica u vršenju svojih dužnosti, ili u okviru kriminalne organizacije - tretiraju kao kvalifikatorne okolnosti.

Konvencija predviđa posebne mjere u cilju smanjenja izloženosti djece trgovini ljudima, prije svega stvaranjem klime koja pogoduje zaštiti djece. Posebna se pažnja pridaje identifikaciji žrtava i pružanju pomoći djeci-žrtavama. U te svrhe se posebno nalaže državama obezbjeđivanje nadležnim organima kadrova koji su obučeni i kvalifikovani za sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima, za identifikovanje i pružanje pomoći žrtvama, uključujući djecu, i obezbjeđivanje da različiti organi sarađuju međusobno, kao i s nadležnim organizacijama za podršku, kako bi žrtve bile identifikovane u postupku koji na odgovarajući način uzima u obzir poseban položaj žena i djece-žrtava i kako bi im se, prema potrebi, izdale boravišne dozvole. Stavom 3. se naglašava da “kada starosna dob žrtve nije izvjesna, a postoji opravdana sumnja da je žrtva dijete, to lice će se smatrati djetetom i pružit će mu se posebne zaštitne mjere sve do potvrđivanja njegove/njene starosne dobi”.

Za situacije u kojima se utvrdi (ili sumnja) da je žrtva dijete bez pratnje, državama se nalaže da: a) obezbijede predstavljanje djeteta od strane zakonitog staratelja, organizacije ili organa koji postupaju u najboljem interesu djeteta; b) preduzmu potrebne mjere za utvrđivanje identiteta i državljanstva djeteta; c) preduzmu sve što je neophodno kako bi se pronašla porodica djeteta, ako je to u najboljem interesu djeteta.

Osim toga, posebno se nalaže usvajanje mjera kojima se osigurava da identitet ili podaci koji omogućavaju identifikaciju djeteta, koje je žrtva trgovine ljudima, ne budu javno objavljeni putem medija, ili na bilo koji drugi način, osim u izuzetnim slučajevima, u cilju lakšeg pronalaska članova porodice ili da se na drugi način obezbijedi dobrobit i zaštita djeteta (član 11) i primjena posebnih mjera zaštite koje će voditi računa o najboljim interesima djeteta (član 28).

¹⁵ *Odgovornost pravnog lica postoji u slučaju kada za pravno lice, postupajući samostalno ili kao organ pravnog lica, neko fizičko lice (koje ima vodeću poziciju u pravnom licu zasnovanu na ovlaštenju da ga predstavlja, donosi odluke za pravno lice ili vrši kontrolu unutar njega) izvrši ovo djelo, odnosno kada pravno lice ne provodeći adekvatnu superviziju i kontrolu omogućujući fizičkom licu s navedenim svojstvom za račun pravnog lica da izvrši djelo (čl. 4 st. 1 i 2 Okvirne odluke Savjeta EU o borbi protiv trgovine ljudima).*

¹⁶ *CETS No.: 197 iz 2005.*

Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja

Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja¹⁷ je noviji međunarodni dokument i pravni osnov za daljnju nadogradnju zakonodavnog okvira u oblasti zaštite djece od seksualne zloupotrebe i iskorištavanja. Svrha Konvencije, prema članu 1., je:

- a. sprečavanje i borba protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja djece;
- b. zaštita prava djece koja su bila žrtve seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja;
- c. unapređenje nacionalne i međunarodne saradnje u borbi protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja djece.

Konvencija pod **seksualnim zlostavljanjem djece** podrazumijeva namjerno upuštanje u seksualne aktivnosti s djetetom koje prema relevantnim odredbama nacionalnog zakonodavstva nije dostiglo zakonsku dob za seksualne odnose, i to: a) upotrebom prinude, sile ili prijetnje; b) zloupotrebom položaja povjerenja, autoriteta ili uticajem na dijete, uključujući i položaj unutar porodice; c) zloupotrebom situacije u kojoj je dijete posebno ranjivo, naročito zbog mentalne ili fizičke smetnje u razvoju ili stanja ovisnosti.

Konvencija uređuje pitanja koja se odnose na krivična djela u vezi s **dječijom prostitucijom** i pod pojmom "dječije prostitucije" podrazumijeva samu činjenicu korištenja djeteta za seksualne aktivnosti za koje se kao naknada daje ili se obećava novac ili neki drugi vid naknade ili uzvratanja, bez obzira na to da li je ta isplata, obećanje ili uzvratanje i dato, odnosno učinjeno samom djetetu ili trećem licu. U tom smislu Konvencija nalaže inkriminaciju sljedećih ponašanja: a) regrutovanje djeteta za prostituciju ili navođenje djeteta da učestvuje u prostituciji; b) prisiljavanje djeteta na prostituciju ili ostvarivanje zarade od nekog drugog vida iskorištavanja djeteta u takve svrhe; c) korištenje usluga dječije prostitucije.

Osim toga, Konvencijom su uređena i pitanja koja se odnose na krivična djela u vezi s **dječijom pornografijom**, i to tako što nalaže inkriminaciju sljedećih namjernih ponašanja: a) proizvodnju dječije pornografije; b) nuđenje ili činjenje dostupnim dječije pornografije; c) distribuciju ili prenošenje dječije pornografije; d) nabavljanje dječije pornografije za sebe ili drugoga; e) posjedovanje dječije pornografije; f) svjesno pribavljanje pristupa dječijoj pornografiji kroz informacijske i komunikacijske tehnologije.

Također se zahtijeva inkriminacija krivičnih djela koja se odnose na **učestvovanje djeteta u pornografskim nastupima**, nalažući inkriminaciju sljedećih umišljajnih ponašanja: a) uključivanje djeteta u pornografske nastupe ili navođenje djeteta na učešće u takvim nastupima; b) primoravanje djeteta da učestvuje u pornografskim nastupima ili sticanje koristi od takvih nastupa ili iskorištavanje djeteta na bilo koji drugi način u takve svrhe; c) svjesno prisustvovanje pornografskim nastupima u kojima učestvuju djeca.

Nalažu se i obaveza inkriminacije **kvarenja djeteta** (umišljajnog ponašanja koje uzrokuje da dijete prisustvuje seksualnom zlostavljanju ili seksualnim aktivnostima, čak i ako u njima ne učestvuje) i **vrbovanja djeteta u seksualne svrhe** (namjerno predlaganje punoljetnog lica putem informacionokomunikacionih tehnologija da se sastane s djetetom, a za namjene izvršavanja nekog od pomenutih krivičnih djela protiv djeteta kada nakon tog prijedloga uslijede materijalne radnje koje vode do takvog sastanka). U skladu s ovom Konvencijom, državama se nalaže obezbjeđivanje mjere provođenja krivičnog postupka u najboljem interesu djeteta, kao hitan i bez nepotrebnog odlaganja, te usvajanje zaštitničkog pristupa djeci-žrtvama u cilju sprečavanje sekundarne viktimizacije.

Konvencija, također, navodi i sljedeća prava za djecu-žrtve:

- d. pravo na informaciju o svim pravima koja im pripadaju prema zakonu, kao i službama koje im stoje na raspolaganju, zatim pravo na informaciju o postupku po njihovim žalbama, tužbama, opštem napretku postupka i njihovoj ulozi, kao i o ishodu njihovih predmeta;
- e. pravo da budu informisani kada lice koje je krivično gonjeno ili osuđeno bude privremeno ili trajno pušteno na slobodu, u onim slučajevima kada žrtve i njihove porodice mogu biti u opasnosti;
- f. pravo da se njihov glas čuje, da iznesu svoje svjedočenje i da izaberu način na koji će njihovi stavovi, potrebe i brige biti predočeni, neposredno ili preko posrednika (i razmotreni);
- g. pravo na pomoć odgovarajuće službe podrške kako bi njihova prava i interesi bili na odgovarajući način predočena i uzeta u obzir;
- h. pravo na zaštitu privatnosti i identiteta;
- i. pravo na sigurnost, kao i na sigurnost njihovih porodica i svjedoka;
- j. pravo da u prostorijama suda ili policije nemaju direktan kontakt s počiniocem, osim ukoliko nadležni organi ne utvrde da je to u najboljem interesu djeteta ili kada je takav kontakt neophodan radi krivičnog postupka;
- k. pravo na besplatnu pravnu pomoć;
- l. pravo da im pravosudni organi imenuju specijalnog zastupnika, onda kada, shodno nacionalnom pravu, žrtva može imati status strane u krivičnom postupku i kada je roditeljima ili starateljima zabranjeno da zastupaju dijete zbog sukoba interesa;
- m. pravo na sve informacije koje moraju biti prilagođene uzrastu i zrelosti djeteta-žrtve, i to na jeziku koji razumiju.

¹⁷ CETS No.: 201 iz 2007.

Konvencija utvrđuje obaveze za uspostavljanjem djelotvornih socijalnih programa i multidisciplinarnih struktura, kako bi se osigurala potrebna podrška žrtvama i njihovim bližnjim srođnicima, odnosno licima koja su odgovorna za njihovu brigu. Osim ovih, propisane su i sljedeće obaveze država:

- preduzimanje neophodnih zakonodavnih i drugih mjera, kako bi se obezbijedilo da u situaciji kada nije poznata starost žrtve i kada ima razloga da se vjeruje da je žrtva djeteta, tom licu budu pružene mjere zaštite i pomoći koje se pružaju djeci, sve dok ne bude utvrđena tačna starost lica;
- preduzimanje neophodnih zakonodavnih ili drugih mjera kako bi se obezbijedilo da pravila povjerljivosti, koja se nacionalnim pravom nameću pripadnicima nekih profesija koji u svome radu imaju kontakt s decom, ne predstavljaju prepreku da ti profesionalci obavijeste nadležne službe o svakoj situaciji u kojoj postoje razumne osnove za vjerovanje da je djeteta u konkretnom slučaju žrtva seksualnog iskorištavanja ili seksualnog zlostavljanja;
- preduzimanje potrebnih zakonskih i drugih mjera za podsticanje i podršku pružanja informacionih usluga, kao što su: SOS telefoni ili SOS internet stranice koje će pružati savjete korisnicima, uz poštovanje povjerljivosti i anonimnosti;
- preduzimanje potrebnih zakonodavnih i drugih mjera, kratkoročnih i dugoročnih, u cilju pomoći žrtvama u njihovom fizičkom i psihosocijalnom oporavku, koje će biti prilagođene potrebama, mišljenjima i brigama djeteta-žrtve;
- pod uslovima nacionalnog zakonodavstva, saradnja s nevladinim organizacijama, kao i s drugim organizacijama civilnog društva koje aktivno učestvuju u pružanju pomoći žrtvama seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja.

Kada je izvršilac seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja - roditelj djeteta ili njegov staratelj, država-članica je obavezna preduzeti sljedeće mjere intervencije:

- udaljenje navodnog počinioca iz djetetovog okruženja,
- izmještanje djeteta-žrtve iz porodice (uslovi i dužina trajanja odvajanja djeteta od porodice odredit će se u skladu s najboljim interesima djeteta).

Konvencija uspostavlja dobru praksu u kontekstu održivosti i sveobuhvatnosti programa zaštite i pomoći i time što pojam zaštite shvata šire od pukog pružanje pomoći djetetu-žrtvi te nalaže državama-potpisnicama preduzimanje svih neophodnih zakonodavnih ili drugih mjera, kako bi osigurala da i lica koja su bliska žrtvi, tamo gdje je to moguće, imaju koristi od terapijske pomoći, prije svega - hitnu psihološku pomoć.

Za pitanja prevencije i zaštite također je važna i činjenica da Konvencija uvodi evidenciju o počiniocima pomenutih krivičnih djela: „Radi sprečavanja i gonjenja krivičnih djela ustanovljenih u skladu s ovom Konvencijom, svaka strana preduzet će sve neophodne zakonodavne ili ostale mjere za prikupljanje i arhiviranje, saglasno relevantnim odredbama o zaštiti ličnih podataka i drugim odgovarajućim pravilima i garancijama propisanim nacionalnim pravom, podataka koji se odnose na identitet i na genetski profil (DNK) lica koja su osuđena za krivična djela ustanovljena u skladu s ovom Konvencijom.“

NACIONALNI PRAVNI OKVIRI

Za potrebe ovog istraživanja izvršena je pravna analiza relevantnih odredbi zakonodavstava zemalja-učesnica u istraživanju. Od domaćih propisa, posebno su analizirane inkriminacije iz oblasti zaštite djece od različitih oblika zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja. Na ovom mjestu ćemo ponuditi pregled pravnog okvira zemalja, uzimajući u obzir pomenute različitosti pravnih rješenja (Tabela 2).

Ustav Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske utvrđuju, između ostalog, da niko ne može biti podvrgnut mučenju, svirepom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju; nepovredivost ljudskog dostojanstva, tjelesnog i duhovnog integriteta, privatnosti i ličnog i porodičnog života; pravo lica da ne budu držana u ropstvu ili potčinjenosti, ili na prinudnom ili obaveznom radu itd. Ustav Republike Srpske daje posebnu garanciju strancima, veoma važnu za zaštitu i status žrtava trgovine ljudima: „Stranci imaju ljudska prava i slobode utvrđene Ustavom i druga prava utvrđena zakonom i međunarodnim ugovorima“.

Ustavom Crne Gore se djetetu garantuje posebna zaštita od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog vida iskorištavanja ili zloupotrebe.

Ustav Kosova propisuje direktnu primjenu međunarodnih sporazuma i instrumenata te njihovu premoć, u slučaju konflikta, nad svim zakonskim odredbama i ostalim aktima javnih institucija. Sljedeći međunarodni instrumenti i sporazumi se direktno mogu primijeniti: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i odnosni protokoli, Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima i odnosni protokoli, Okvirna konvencija Savjeta Evrope o zaštiti nacionalnih manjina, Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Konvencija o pravima djeteta, Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih i ponižavajućih postupaka ili kazni. Ustavom Kosova su, članom 50., posebno garantovana prava djeteta, i to posebno pravo na zaštitu od nasilja, zlostavljanja i eksploatacije, te obavezu da sve radnje u vezi s djetetom (preduzete od strane državnih javnih ili privatnih institucija) moraju biti u najboljem interesu djeteta.

Osim analize ustavnih odredbi, istraživanja daju detaljan pregled sljedećih zakonodavnih rješenja: Krivični zakonik, Zakonik o krivičnom postupku, Zakon o zaštiti svjedoka/Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku, Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku/Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Zakon o policiji, Porodični zakon, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Zakon o amnestiji lica osuđenih za krivična djela propisana zakonima, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o socijalnoj zaštiti/Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti, Zakon o zaštiti djece, Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju, Zakon o srednjem vaspitanju i obrazovanju, Zakon o azilu/Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu, Zakon o strancima, Zakon o radiodifuziji.

Uz analizu zakonodavnog okvira, istraživanja nude pregled relevantnih normativnih i regulatornih rješenja (strateški i akcioni planovi iz oblasti relevantnih za temu suzbijanja seksualne eksploatacije djece). Tako istraživanje Ombudsmana za djecu Republike Srpske daje pregled Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine (2011.–2014.) i Akcionog plana za poboljšanje sistema zaštite od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2010.–2012.).

Također, istraživanje provedeno na Kosovu uključuje analize: Nacionalnog plana i nacionalne strategije u vezi s pravima djeteta za period od 2009. do 2013. godine, Nacionalne strategije i Plana djelovanja protiv trgovine ljudskim bićima za period od 2008. do 2011. godine, Nacionalne strategije borbe protiv trgovine ljudima i Akcionog plana (2011.–2014.), Državne strategije i Akcionog plana Republike Kosovo protiv organizovanog kriminala (2009.–2012.), Strategije o zdravlju majki, djece, adolescenata i reproduktivnom zdravlju i odnosnih akcionih planova (2011.–2015.), Strategije i Akcionog plana za sprečavanje i eliminaciju rada djece na Kosovu (2011.–2016.).

O specifičnim zakonodavnim rješenjima je moguće naći više informacija u nacionalnim izvještajima kancelarija ombudsmana. Opšti zaključak je, ipak, da je zakonski okvir umnogome usklađen s propisima i zahtjevima Konvencije o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja te drugim međunarodnim standardima i instrumentima, ali da je implementacija postojećih mjera još uvijek neadekvatna, te da je, prije svega, potrebno usmjeriti pažnju na podršku implementaciji i praćenju same implementacije postojeće regulative.

Specijalni izvještaji nude i preporuke koje se odnose na buduću izmjenu normativnog i regulatornog okvira te usaglašavanje zakonodavstava sa zakonodavstvom Evropske unije. Preporuke su sljedeće:

1. Osnovati državni organ za prikupljanje i čuvanje podataka o identitetu i genetskom profilu lica osuđenih za krivična djela seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece;
2. Povećati starosnu granicu za dobrovoljni pristanak na polni odnos, čime bi se učinili odgovornim oni koji manipulišu djecom, zloupotrebjavaju ih i iskorištavaju za zadovoljenje svojih potreba – definiciju djeteta usaglasiti s odredbom člana 1 UN Konvencije o pravima djeteta i člana 3 Konvencije o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja;
3. Uvesti mjeru bezbjednosti – Zabrana približavanja i komunikacije s oštećenim;

4. Pooštriti kazne za počinioce ovih djela, prije svega – minimalne, kako bi iste bile i u funkciji prevencije;
5. Utvrditi, osim kazne zatvora, i dodatne mjere prema počiniocima ovih djela – obavezno liječenje – psihosocijalni tretaman i zabranu obavljanja bilo kojeg poziva, djelatnosti ili dužnosti kojom se dovodi u vezu s djecom;
6. Uspostaviti evidenciju počinitelaca ovih krivičnih djela – bazu podataka, kao jednu od mjera koja može doprinijeti boljoj zaštiti dece od lica koja su već počinila ova krivična djela;
7. Osigurati mjere psihosocijalne pomoći i podrške koje se obavezno primjenjuju prema djeci-žrtvama seksualnog zlostavljanja i nasilja, ali i porodici žrtve, uključujući opise vrste mjera, načine i rokove njihove primjene od strane nadležnih službi, kako bi se, koliko je to moguće, ublažile posljedice učinjenog i omogućio oporavak i reintegracija djeteta;
8. U zemljama u kojima ne postoji, donijeti Protokol o postupanju nadležnih institucija i službi u svim slučajevima nasilja i zanemarivanja djeteta, čime bi se nadležne službe učinile odgovornijim za preduzimanje potrebnih mjera iz svoje nadležnosti radi pružanja pomoći djetetu, ali i za uspostavljanje stalne saradnje s drugim službama u osiguranju multidisciplinarnog pristupa u prevenciji, edukaciji, postupanju te za vođenje odgovarajućih evidencija u ovoj oblasti;
9. Propisati standarde o postupanju između nadležnih organa u slučajevima seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe.

Ako sumnjaš da je dijete seksualno iskorišćeno, ne dozvoli da pati u tišini. Prijavi najbližoj policijskoj stanici ili centru za socijalni rad!

TRENDOVI U OBLASTI SEKSUALNE EKSPLOATACIJE DJECE

Razumijevanje pojma seksualna eksploatacija

Institucije i organizacije koje su učestvovala u istraživanju u različitim zemljama seksualnu eksploataciju djece shvataju na različite načine, ali je najčešće definišu kao:

- svaki vid zloupotrebe djece (uključujući fizičko, psihičko, stvarno i potencijalno zlostavljanje djeteta);
- zloupotrebu djeteta u svrhu pribavljanja finansijske, odnosno materijalne koristi;
- iskorištavanje djeteta radi zadovoljavanja seksualnih potreba odraslih;
- svaki nasilni akt ili druga radnja sa seksualnom konotacijom (obljuba, silovanje, zadovoljenje polnih strasti pred djetetom, prisiljavanje djeteta na bludne radnje, dodirivanje intimnih dijelova tijela djeteta, seksualne primjedbe, ponude, zahtjevi, prisiljavanje na gledanje pornografskih sadržaja i sl.).

Veći dio ispitanika pod pojmom seksualne eksploatacije prepoznaje samo neke oblike seksualne eksploatacije, i to najčešće dječiju pornografiju i dječiju prostituciju. Na ovo pitanje je određeni broj ispitanika izbjegavao dati odgovor, dok su svoje razumijevanje pojma predstavnici policije, tužilaštava i sudova najčešće uopšteno opisivali, kao “djela predviđena Krivičnim zakonikom”, čime je mogućnost analize istinskog razumijevanje ograničena. Specifičnost ovog odgovora koji se dosljedno ponavljao u svim zemljama otežava analizu razumijevanja pojma, s obzirom na to da faktički odgovor na ovo pitanje od ispitanika iz oblasti krivičnog prava progona i nije dobijen.

Analiza podataka, također, pokazuje da centri/službe za socijalni rad najčešće seksualnu eksploataciju djece shvataju u užem smislu i vode je pod samo neke oblike seksualne eksploatacije koje su, ujedno, i najzastupljenije u njihovom svakodnevnom radu (na primjer, vanbračna zajednica s maloljetnim licem), dok su najobuhvatniji opis pojma seksualne eksploatacije dale organizacije iz nevladinog sektora. Dalje, kada se pogledaju statistički podaci o dimenzijama pojave seksualnog nasilja nad djecom i tipovima eksploatacije, uočavaju se velika odstupanja između pojedinih organa, odnosno institucija. Tačno je da do odstupanja dolazi jer postojeće evidencije nisu usaglašene, međutim, ovo je djelomično i posljedica nedovoljnog poznavanja samog pojma i nedovoljnog upuštanja u suštinu problema. Činjenica je da se učešće centra/službi za socijalni rad u konkretnim slučajevima seksualne eksploatacije svodi samo na prisustvo stručnog lica prilikom uzimanja iskaza od djeteta u krivičnom postupku i eventualnog izmještanja djeteta iz porodičnog okruženja. Ovo je, uglavnom, posljedica zahtjeva tužioca, a ne stvarnog prepoznavanja ozbiljnosti situacije i potrebe za preduzimanjem svih mjera zaštite i podrške djetetu. O nedovoljnoj aktivnosti sistema podrške bit će riječi u dijelu o broju identifikovanih žrtava (Grafikon 1).

U Crnoj Gori su na pitanje koje se odnosilo na određenje pojma i definisanje pojave seksualne eksploatacije, samo dva odgovora, dobijena putem upitnika, odgovarala opšteusvojenim definicijama, što ukazuje na to da stručna lica nedovoljno razumiju problematiku i ne prepoznaju pojave seksualne eksploatacije. Zanimljiva je činjenica da je većina odgovora na ovo pitanje sadržavala definiciju silovanja, incesta i nedozvoljenih polnih radnji, dok je u velikom broju slučajeva segment pribavljanja ekonomske ili druge koristi izostavljen. Osim toga, analizom dostavljenih odgovora zaključuje se da se mali procenat slučajeva odnosi na prostituciju, trgovinu i dječiju pornografiju, a da profesionalci, uglavnom, rade s djecom-žrtvama seksualnog zlostavljanja.

Profesionalci koji su učestvovali u radu fokus-grupa su većinom prepoznavali pojam seksualnog iskorištavanja djece, s bitnom karakteristikom pribavljanja ekonomske koristi od strane drugog lica. Međutim, na osnovu rezultata dobijenih u radu s fokus-grupama može se zaključiti da je većina učesnika, u okviru svog profesionalnog angažovanja, uglavnom, radila s djecom-žrtvama seksualnog zlostavljanja, što upućuje na to da mali broj djece-žrtava seksualnog iskorištavanja zatraži pomoć i zaštitu od nadležnih organa.

Djeca-žrtve seksualnog iskorištavanja, prema podacima prikupljenim u intervjuima, prepoznaju pojam seksualnog iskorištavanja kao pojave, ali nikada nisu vjerovala da se to događa drugoj djeci niti da se može dogoditi njima. Međutim, istraživanje je pokazalo da određena grupa djece, posebno djeca koja žive i rade na ulici, pojedine tipove seksualnog iskorištavanja (kao što su dječija prostitucija i dječija pornografija) nerijetko smatraju načinom lake i zabavne zarade te ne prepoznaju kao nešto loše. Ovo umnogome govori o stepenu njihove socijalne uključenosti i o potrebi za dugoročnim i sveobuhvatnim djelovanjem u procesu uključivanja ove djece te o obavezi za kreiranjem specifičnih strategija za programe prevencije seksualne eksploatacije za ovu populaciju djece.

Rezultati sveobuhvatne analize podataka pokazuju da je potvrđena polazna pretpostavka da se pojava seksualne eksploatacije različito tumači, kako u kolokvijalnom smislu, tako i od strane institucija koje su, prema svom mandatu, nadležne za suzbijanje seksualne eksploatacije djece, uključujući prevenciju i direktnu asistenciju žrtava. Jasno je da u ovoj fazi još uvijek postoji potreba za izvođenjem opštih i sveobuhvatnih programa prevencije, dok god se ne ispuni predušlov za uspješno kreiranje politike za suzbijanje seksualne eksploatacije djece – postojanje opšteg razumijevanja osnovnih pojmova i standarda u ovoj oblasti.

Broj žrtava

Na samom početku, važno je napomenuti da u ovoj oblasti još uvijek nema jedinstvenih, centralizovanih baza podataka te da je ta činjenica diktirala nužnost prikupljanja podataka iz različitih izvora i njihovo upoređivanje i analizu. Podaci su, tako, predstavljeni prema nalazima do kojih se analizom došlo: izvještaja kojima raspoložu relevantni akteri, fokus-grupnih intervjua, upitnika koji su popunjavani u policijskim upravama, centrima za bezbjednost (Republika Srpska), centrima za socijalni rad, tužilaštvima, sudovima i izvještaja Nacionalnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima (Crna Gora).

Upravo nedostatak jedinstvenog pristupa praćenju i analizi trendova u oblasti suzbijanja seksualne eksploatacije djece i jeste jedna od ključnih prepreka kreiranju adekvatnog okvira za unapređenje mehanizama suprotstavljanja seksualnoj eksploataciji i zaštitu žrtava. Statistike svih relevantnih aktera se razlikuju na prvom mjestu po broju žrtava koje prezentuju, ali i po drugim varijablama pa je veliki problem izvođenje u potpunosti validnih zaključaka. Mada su i oni zaključci koji se mogu izvesti dovoljni da posluže kao putokaz za nastavak usavršavanja politika zaštite žrtava (i, uopšte, suprotstavljanja seksualnoj eksploataciji djece).

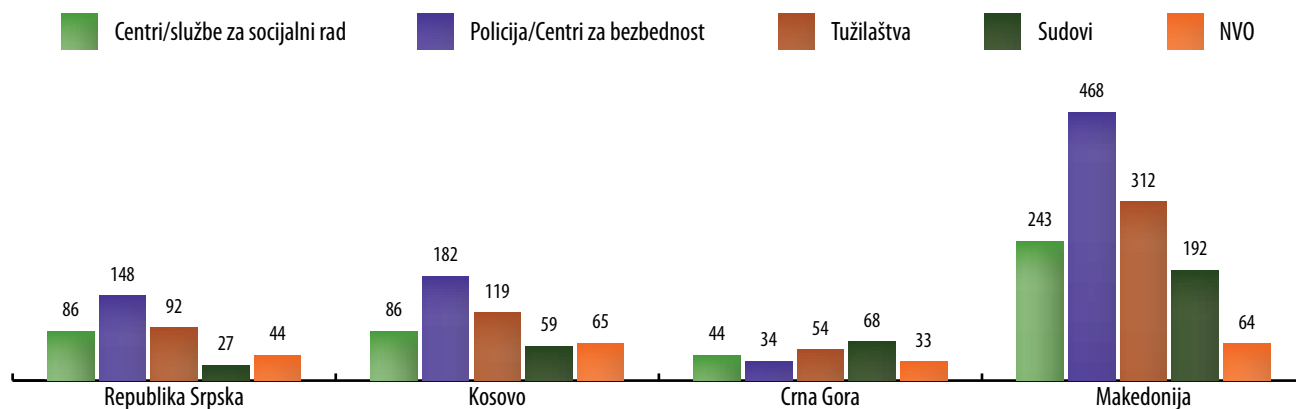
Zbog činjenice da su u nacionalnim izvještajima zastupljeni različiti načini za analizu i obradu podataka, te da je zbog nepostojanja sistema za prikupljanje podataka o ovoj problematici i djeci-žrtvama nemoguće utvrditi relevantnost i uporedivost statistike kojom raspoložu čak i institucije na nacionalnom nivou, u ovom dijelu regionalnog istraživanja će biti riječi o trendovima i osnovnim pokazateljima u vezi s dimenzijama pojave seksualne eksploatacije djece.

Distribuirani i popunjeni	Republika Srpska	Kosovo	Crna Gora	Makedonija	UKUPNO
Centri/službe za socijalni rad	86	86	44	243	459
Policija/Centri za bezbjednost	148	182	34	468	850
Tužilaštva	92	119	54	312	577
Sudovi	27	59	68	192	346
NVO	44	65	33	64	206

Tabela 6: Podaci institucija/organizacija o broju djece-žrtava u određenom periodu

Moguće je utvrditi da je pojava seksualne eksploatacije djece izuzetno rasprostranjena, ali da su, s druge strane, sistemi krivičnog progona (policija, tužilaštva i sudovi) i u manjem procentu institucije i organizacije primarno zadužene za pružanje podrške i zaštite djeci-žrtvama, opremljeni znanjima i kapacitetima za reagovanje na ovu pojavu (Tabela 6). Uprkos uobičajenom shvatanju da veći broj identifikovanih slučajeva znači i veću rasprostranjenost same pojave seksualne eksploatacije djece, važno je napomenuti da nam brojevi govore upravo suprotno – veći broj identifikovanih žrtava upravo znači temeljniji kapacitet sistema za reagovanje i primjenu adekvatnijih metoda u suzbijanju seksualne eksploatacije djece.

Ukupan broj identifikovanih žrtava

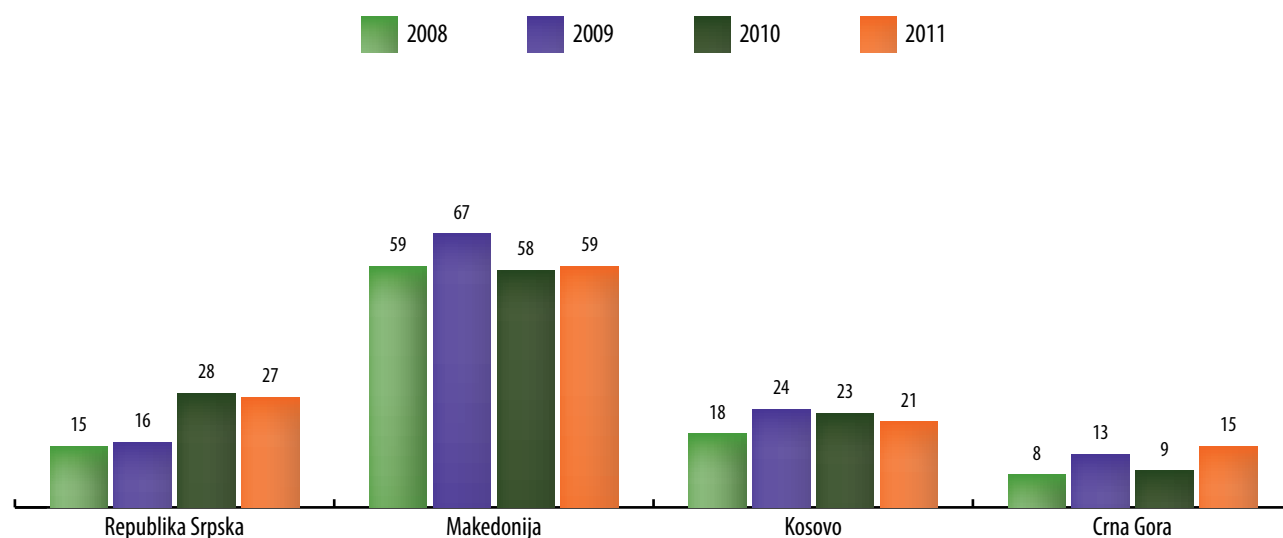
Grafikon 1: Ukupan broj identifikovanih žrtava u zemljama u kojima je rađeno istraživanje

U slučaju predmetnog istraživanja, brojevi ne mogu biti međusobno upoređivani zbog različitih demografskih karakteristika teritorija na kojima se istraživanje obavljalo, te različitog odziva ispitanika koji su u istraživanjima učestvovali. Ipak, vrijedi pomenuti da je najveći broj identifikovanih žrtava u posmatranom periodu zabilježen u Makedoniji (Grafikon 1). Međutim, kako su i ranija istraživanja o fenomenu trgovine ljudima pokazala, policija je svakako najaktivniji akter u oblasti suzbijanja seksualne eksploatacije, što ne čudi s obzirom na krivičnopravnu dimenziju pojave. S druge strane, kako je predmet istraživanja, prevashodno, vezan za aspekte zaštite žrtava i prevencije, a manje za aspekte krivičnopravnog progona (o čemu je detalje moguće pronaći u nacionalnim istraživanjima), očigledno je da sistem zaštite i pružanja pomoći žrtvama ne prati adekvatno sistem krivičnopravnog progona. U izvještaju Ombudsmana za djecu Republike Srpske ova činjenica je opisana na sljedeći način:

Analizom iskazanih podataka uočava se razlika u broju djece koja su bila žrtve seksualne eksploatacije prema podacima pojedinih ispitanika. Naravno velika razlika se pojavila između podataka centara javne bezbjednosti (148) i centara/sluzbi za socijalni rad (86). Podatak centara javne bezbjednosti se odnosi na djecu koja su se pojavila kao oštećena lica u krivičnim djelima za koja su od strane centara javne bezbjednosti podneseni izvještaji o počinjenom krivičnom djelu, a u kojima su istražne radnje trebale biti sprovedene prema naredbama okružnih tužilaštava. Međutim, prema propisanim pravilima i procedurama, u ovom dijelu krivičnog postupka obavezno se uključuju i centri/sluzbe za socijalni rad (prisustvo profesionalaca iz centara/sluzbi prilikom uzimanja iskaza od djeteta, identifikacija porodičnog okruženja djeteta i donošenje odluka o eventualnom izuzimanju djeteta iz porodice i smještaja u sigurno okruženje, izrada socijalno-psihološke anamneze djeteta – žrtve, identifikacija i preduzimanje mjera psihosocijalnog tretmana itd). Stoga se nameće pitanje zašto postoji razlika u broju djece-žrtava između centara/sluzbi za socijalni rad i centara javne bezbjednosti, jer ova razlika u praksi ne bi smjela postojati, bar ne u ovako velikom broju. Kvalitativna analiza podataka prikupljenih fokus-grupnim intervjuima daje odgovor na postavljeno pitanje. Naime, razlika u broju se pojavljuje zbog nepotpunosti i neuvezanosti postojećih evidencija organa i ustanova, to jest, zbog nepostojanja jedinstvene baze podataka i o počiniocima i o žrtvama seksualne eksploatacije djece. U centrima javne bezbjednosti postoji odjeljenje za analitiku koje ima i evidenciju o djeci-žrtvama seksualne eksploatacije i svaka tri mjeseca dostavlja izvještaj Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske. Međutim, centri/sluzbe za socijalni rad nemaju posebne evidencije o djeci-žrtvama seksualnog nasilja, nego samo evidenciju o počiniocima i žrtvama nasilja u porodici, a u tužilaštvima postoji evidencija, to jest, upisnik (CMS program) gdje se unose samo podaci o počiniocima krivičnih djela i oštećenom.

Ovo je, svakako, jedno od mogućih tumačenja razlike koju statistika prikazuje. Postavlja se, ipak, pitanje - da li je moguće da nisu sva djeca otkrivena od strane policije kao moguće žrtve seksualne eksploatacije dobila adekvatnu zaštitu i pomoć od strane nadležnih centara za socijalni rad i drugih službi socijalne zaštite?

Broj žrtava od 2008. do 2011. godine – centri za socijalni rad

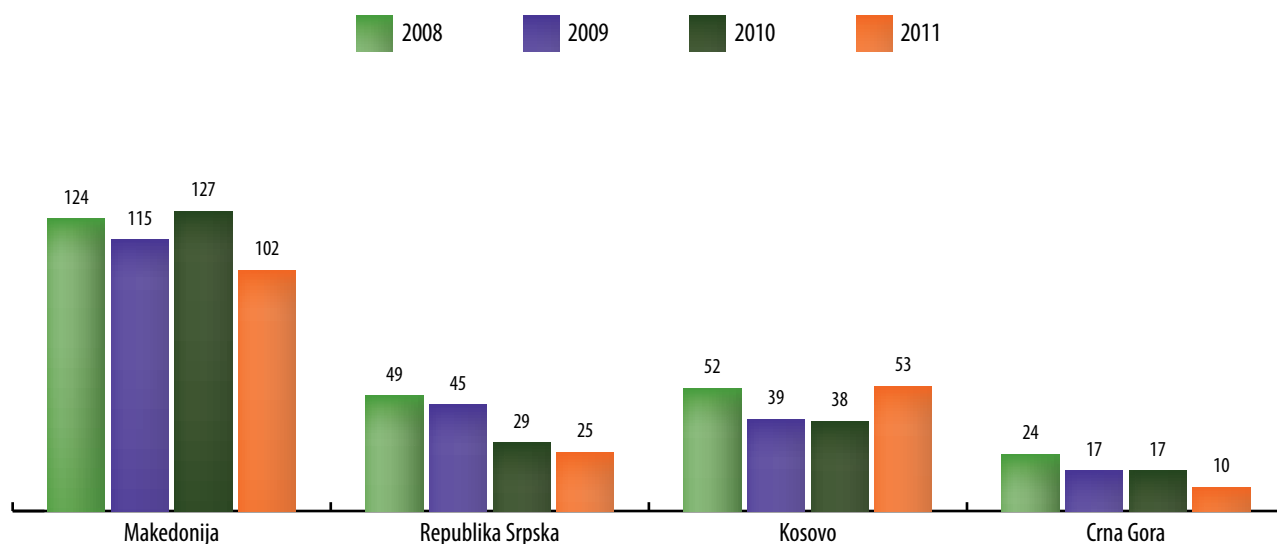

Grafikon 2: Broj žrtava u periodu od 2008. do 2011. godine prema podacima centara za socijalni rad

Na osnovu dobijenih podataka iz centara za socijalni rad nije moguće utvrditi trendove s protokom vremena (Grafikon 2). Između ostalog, u analizi podataka se pojavljuje i problem perioda u kojem se ova pojava istraživala – neki od izvještaja obrađuju podatke za cijelu 2011. godinu (Kosovo), a neki za polovinu 2011. godine. Moguće je pretpostaviti da su procesi identifikacije žrtava tekli ujednačeno u cijelom posmatranom periodu, čak i u zemljama u kojima je u međuvremenu Konvencija potpisana, ratifikovana i stupila na snagu. Isti se zaključak nameće i u kontekstu analize podataka dobijenih iz policije/Centara za bezbjednost (Grafikon 3).

Broj žrtava od 2008. do 2011. godine - policija

Grafikon 3: Broj žrtava u periodu od 2008. do 2011. godine prema podacima policije

Ovaj podatak pomalo čudi i logično se nameće pitanje na koji način se primjenjuju odredbe zakonodavstva harmonizovanog s međunarodnim standardima, odnosno koje kvalitativne promjene, kada je riječ o zaštiti djece od seksualne zloupotrebe, je moguće primijetiti u zemljama u kojima je istraživanje izvedeno.

Tipovi eksploatacije

U zemljama u kojima je provedeno istraživanje, prema dobijenim podacima, najrasprostranjeniji vidovi eksploatacije djece prema krivičnim djelima nacionalnih zakonodavstava su: polno nasilje nad djetetom, nedozvoljene polne radnje, obluba nad nemoćnim licem, vanbračna zajednica s maloljetnim licem, seksualno zlostavljanje i trgovina ljudima (djecom). Zbog pomenute neujednačenosti podataka kojima raspolažu različite institucije unutar jedne zemlje, kao i različitosti demografskih i drugih karakteristika zemalja koje su u istraživanju učestvovala, nemoguće je izvesti uopšteniji zaključak o specifičnim uzrocima rasprostranjenosti jednog krivičnog djela u odnosu na drugo. Ipak, primjetno je da su češće zabilježena djela s manje zapriječenim kaznama. S obzirom na to koliki se značaj pridaje krivičnopravnoj dimenziji ove pojave u odnosu na dimenziju zaštite i socijalne aspekte pojave uopšte, ova činjenica može navesti na zaključak da mali broj krivičnih djela s većim zapriječenim kaznama u svim zemljama koje su u istraživanju učestvovala nagovještava mogućnost marginalizacije same pojave seksualne eksploatacije djece. Otuda potreba da se u bavljenju politikama zaštite djece stalno stavlja akcenat na posljedice koje krivična djela iz oblasti seksualne eksploatacije imaju po dobrobit žrtava – djece. Ovom aspektu smo posebnu pažnju posvetili u poglavlju Studije slučaja.

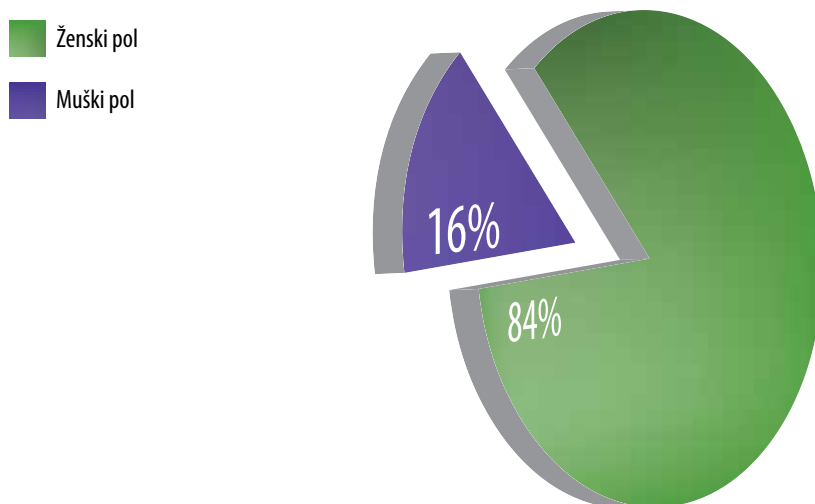
U svakoj zemlji koja je dala učesnike u istraživanju, najrasprostranjeniji tipovi eksploatacije (krivična djela), prema nalazima izvještaja jesu: polno nasilje nad djetetom (Republika Srpska), i to u 37% slučajeva; nedozvoljene polne radnje (Crna Gora) u 46% slučajeva, polno nasilje nad djetetom (Makedonija) u 42% slučajeva i obluba nad nemoćnim licem (Kosovo) u 31% slučajeva. Mala nedoumica se javlja u slučaju rasprostranjenosti tipova eksploatacije na Kosovu, s obzirom na dramatičnu neujednačenost podataka dobijenih od različitih institucija krivičnopravnog gonjenja (na primjer, Policija Kosova prijavljuje 94 žrtve krivičnog djela obluba nad nemoćnim licem, tužilaštva – 8 istih krivičnih djela, a sudovi – 11!?).

Što se tiče rasprostranjenosti krivičnih djela iz oblasti seksualne eksploatacije djece, i u Makedoniji i u Republici Srpskoj i u Crnoj Gori, druga kategorija žrtava jesu žrtve vanbračne zajednice s maloljetnim licem. U Republici Srpskoj ukupno 19% žrtava, Makedoniji – 23% i u Crnoj Gori – 26%. Što se tiče Kosova, druga kategorija žrtava prema brojnosti jesu žrtve seksualnog zlostavljanja – 28%, a treća – žrtve trgovine ljudima (21% sve djece žrtava seksualne eksploatacije).

Pol

Što se tiče pola djece-žrtava seksualne eksploatacije, podaci očigledno ukazuju na to da je u periodu od 2008. do 2011. godine u zemljama u kojima je rađeno istraživanje identificirano neuporedivo više žrtava ženskog pola (Grafikon 4).

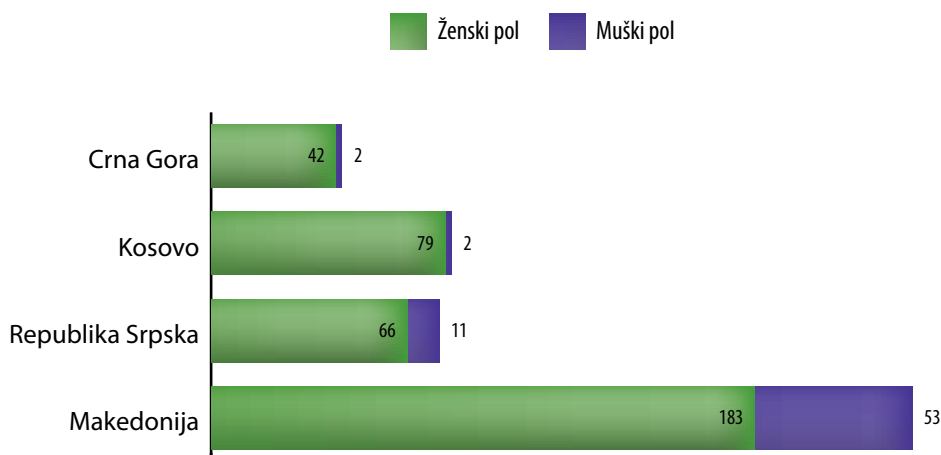
Procenat žrtava oba pola - podaci centara za socijalni rad

Grafikon 4: Procenat dječaka i djevojčica prema podacima svih centara za socijalni rad u svim zemljama u kojima je rađeno istraživanje

Osim toga, podaci centara za socijalni rad o polu žrtava ukazuju na to da je procentualno najmanje žrtava muškog pola identificirano na Kosovu (2,4%), zatim slijedi broj identificiranih dječaka-žrtava u Crnoj Gori (4,5%) te Republici Srpskoj (14,3%). U Makedoniji je identificirano čak 22,4% (Grafikon 5). S obzirom na međunarodne dimenzije pojave i procjene zastupljenosti eksploatacije djece oba pola, moguće je zaključiti da su mehanizmi za identifikaciju dječaka-žrtava seksualne eksploatacije razvijeniji u Makedoniji, te da bi ovo iskustvo kapaciteta za prepoznavanje dječaka-žrtava, uprkos tradicionalnim shvatanjima da su žene/djevojčice obično žrtve seksualnog nasilja i eksploatacije, bilo veoma značajno za cijeli region kada bi se formulisalo i predstavilo kao primjer dobre prakse.

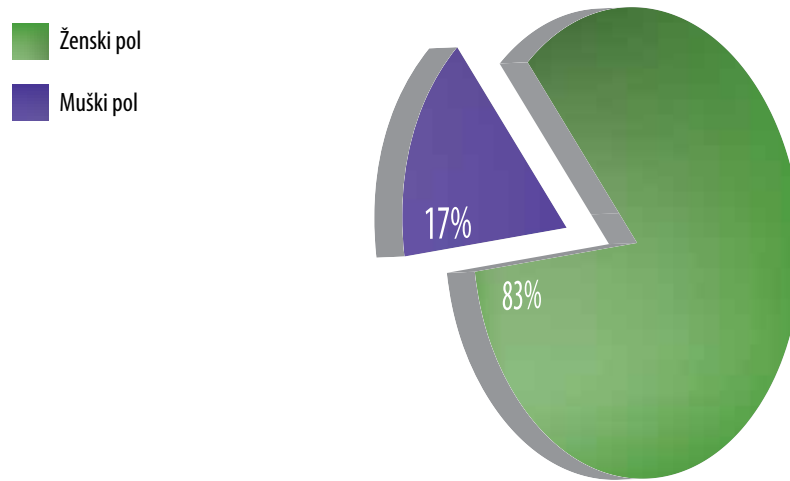
Pol žrtava - podaci centara za socijalni rad

Grafikon 5: Broj dječaka i djevojčica-žrtava seksualne eksploatacije, prema podacima centara za socijalni rad

Podaci policije su, što se tiče procenata identifikovanih djevojčica i dječaka, skoro identični podacima centara za socijalni rad/socijalnih službi (Grafikon 6). Međutim, s obzirom na skoro duplo veći broj identifikovanih žrtava seksualne eksploatacije u odnosu na broj kojim raspolažu centri (Grafikon 7), sam broj identifikovanih dječaka je veći. I na ovom mjestu se postavlja pitanje o odnosu kapaciteta policije i centara za socijalni rad, kada je riječ o reagovanju na pojavu seksualne eksploatacije djece – očigledno je da je podrška i dalje najpotrebnija sistemima za pružanje pomoći djeci-žrtvama. Ovo će još jednom biti mogući zaključak kada se razmotre pitanja o prvobitnom upućivanju djece i identifikaciji potencijalnih žrtava – oblasti u kojoj bi centri, prema prirodi njihovog posla, trebali imati vodeću ulogu. Što prema rezultatima istraživanja nije slučaj.

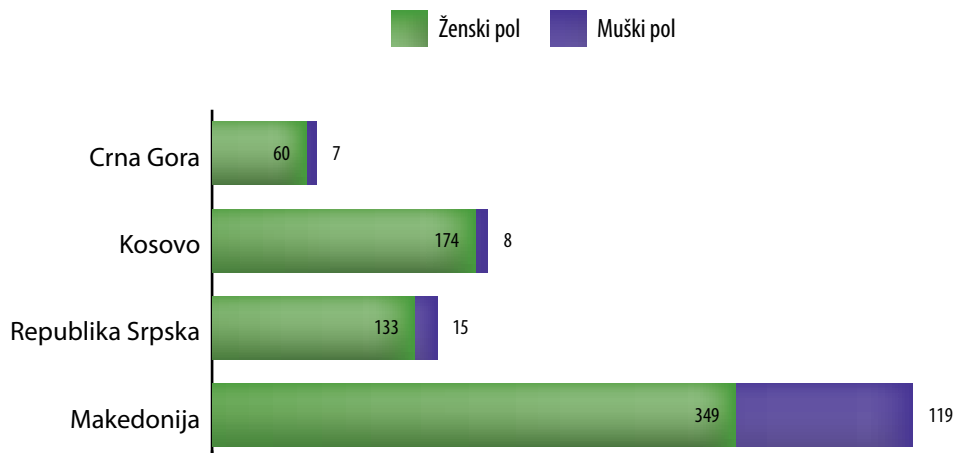
Procenat žrtava oba pola - podaci policije

Grafikon 6: Procenat dječaka i djevojčica prema podacima svih policijskih uprava/centara za bezbjednost u svim zemljama u kojima je rađeno istraživanje

Mala razlika u procentu identifikovanih dječaka (17% - policija, 16% - centri za socijalni rad) je, prije svega, posljedica većeg broja slučajeva djece žrtava seksualne eksploatacije i ponovo je dobrim dijelom nastala kao proizvod djelovanja makedonske policije (Grafikon 7).

Pol žrtava - podaci policije

Grafikon 7: Broj dječaka i djevojčica-žrtava seksualne eksploatacije, prema podacima policije

Uzrast

Istraživanjem je obuhvaćeno i pitanje starosne dobi identifikovanih žrtava seksualne eksploatacije. Tabele koje slijede pokazuju starosnu dob žrtava seksualne eksploatacije u trima zemljama-učesnicama u istraživanju.

Starost žrtava	Broj žrtava
0–3 godina starosti	/
4–7 godina starosti	3
7–10 godina starosti	2
10–14 godina starosti	19
14–16 godina starosti	33
16–18 godina starosti	14

Tabela 7: Starost žrtava – podaci centara za socijalni rad na Kosovu

Starost žrtava	Broj žrtava
0–3 godina starosti	/
4–7 godina starosti	4
7–10 godina starosti	7
10–14 godina starosti	13
14–16 godina starosti	18
16–18 godina starosti	2

Tabela 8: Starost žrtava – podaci centara za socijalni rad u Crnoj Gori

Starost žrtava	Broj žrtava
0–3 godina starosti	/
4–7 godina starosti	4
7–10 godina starosti	7
10–14 godina starosti	13
14–16 godina starosti	18
16–18 godina starosti	2

Tabela 9: Starost žrtava – podaci centara za socijalni rad u Makedoniji

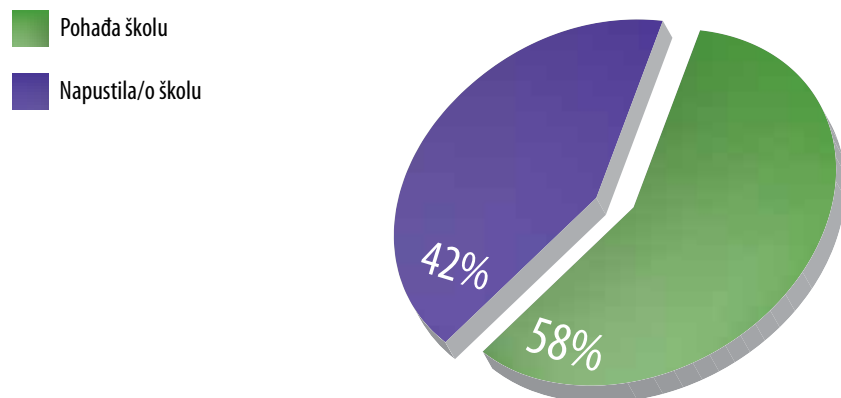
Iz prethodno navedenih tabela je uočljivo da je najveći broj identifikovanih žrtava u Makedoniji, u periodu od 2008. do 2011. godine, bio uzrasta od 10 do 14 godina, dok je u Crnoj Gori i na Kosovu to starosna grupa od 14 do 16 godina. Ovaj podatak ponovo upućuje na potrebu da se adekvatne informacije o mehanizmima prijavljivanja i načinima prepoznavanja slučajeva seksualne eksploatacije plasiraju prije nego što se djeca uključe u redovno školovanje, a svakako prije nego što započnu srednjoškolsko obrazovanje

Uključenost u obrazovni sistem

Za kreiranje adekvatnih programa prevencije su posebno zanimljivi podaci o uključenosti žrtava u obrazovni sistem. Istraživanje pokazuje da je od ukupne populacije djece-žrtava seksualne eksploatacije čak 42% djece koja su napustila osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje (Grafikon 8).

Procenat dece koja su napustila školovanje - podaci centara za socijalni rad

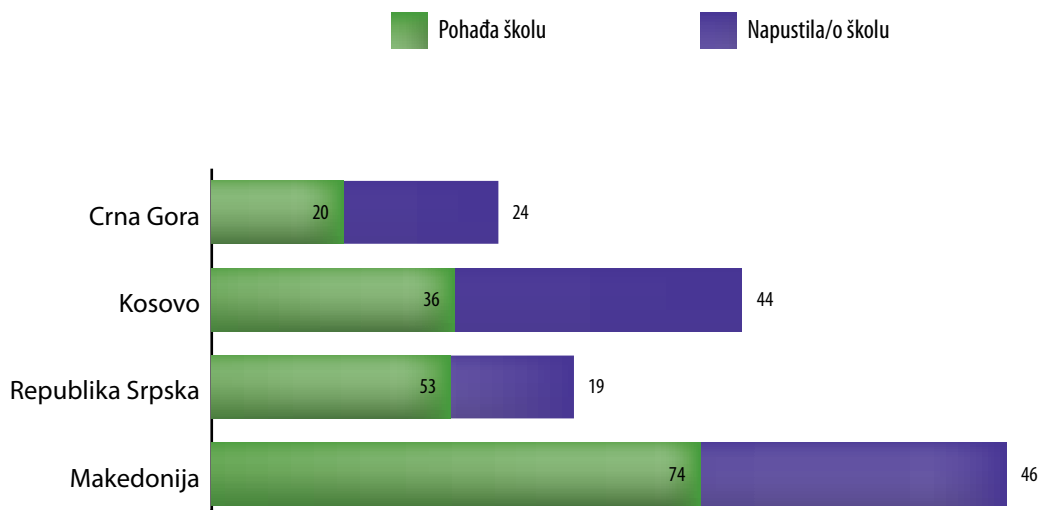

Grafikon 8: Procenat djece-žrtava koja su napustila školovanje, prema podacima centara za socijalni rad u svim zemljama u kojima je provedeno istraživanje

Što se tiče nacionalnih istraživanja, podaci pokazuju da je procenat djece koja nisu uključena u obrazovni sistem u Crnoj Gori i na Kosovu čak veći od 50%, odnosno svakako veći od prosječnih 42% (Grafikon 9).

Kako se u tom kontekstu razvijaju programi za rad sa srednjoškolskom djecom koja su, istraživanje pokazuje, najmanje osjetljiva na fenomen seksualne eksploatacije, ostaje profesionalcima na procjenu.

Uključenost u obrazovni sistem - podaci centara za socijalni rad

Grafikon 9: Broj žrtava koje pohađaju osnovnu i srednju školu, prema podacima centara za socijalni rad

Izloženost riziku od seksualne eksploatacije

Jedan od zadataka postavljenih istraživanjem je bio i utvrđivanje uticaja pojedinih socijalnih faktora na izloženost djece riziku da postanu žrtve seksualne eksploatacije. Kvalitativna analiza prikupljenih podataka nesporno pokazuje da određeni faktori vezani za porodični status, socijalno-ekonomski status i zdravstveno stanje djeteta-žrtve i njegove porodice mogu biti od uticaja na povećanje rizika od seksualne eksploatacije. Kada je u pitanju porodični status djece-žrtava seksualne eksploatacije, analiza pokazuje da najveći broj njih potiče iz „disfunkcionalnih porodica“, u smislu ovisnosti od psihoaktivnih supstanci, postojanja porodičnog nasilja i slično. Slučajevi u kojima dijete-žrtva živi u porodici koja uspješno zadovoljava sve potrebe djeteta, uključujući potrebu za ljubavi i poštovanjem, su izuzetno rijetki. Analiza, također, pokazuje da slučajevne nasilja u porodici često prati i seksualno nasilje, odnosno da su djeca koju roditelji zanemaruju u većem riziku da postanu žrtve seksualne eksploatacije.

Pri tome, djeca-žrtve seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja su vrlo često djeca iz višečlanih porodica lošijeg ekonomskog statusa (centri za socijalni rad na Kosovu su naveli da je čak 85% slučajeva djece-žrtava seksualne eksploatacije iz porodica s lošim ili ekstremno lošim ekonomskim statusom). U većini slučajeva seksualne eksploatacije roditelji su neobrazovani ili imaju završenu samo osnovnu školu. Ukupan socio-ekonomski status porodica djece-žrtava je često na veoma niskom nivou. Većina djece je iz porodica u kojima najčešće nijedan od roditelja nema zasnovan stalni radni odnos, nego su, uglavnom, angažovani na privremenim i povremenim fizičkim poslovima.

Analiza podataka koji ukazuju na zdravstveno stanje djece-žrtava pokazuje da su često djeca s teškoćama u razvoju žrtve seksualne eksploatacije, a vrlo često i psihički problemi ili bolesti ovisnosti nekoga od članova porodice mogu biti uzrok seksualnoj eksploataciji djece.

Jedinstveni zaključak je da su to djeca koja nemaju dovoljno ljubavi i pažnje u okviru svoje porodice, koje počinilac nasilja lako prepoznaje i pridobija. Zbog velike razlike u godinama, takva žrtva počinitelja nasilja poistovjećuje s „ocem, bratom i sl.“, što predstavlja dodatni problem u sudskom postupku za dokazivanje krivice počinitelju nasilja.

STUDIJE SLUČAJEVA

Studija slučaja I

Podaci o žrtvi: Djevojčica, uzrasta 12 godina u vrijeme intervjuisanja, učenica sedmog razreda osnovne škole, u vrijeme kad je bila zlostavljana imala je osam godina. Živi s ocem, mlađom sestrom i dvojicom mlađe braće. Majka je privremeno odsutna zbog rada u inostranstvu. Otac je zaposlen, radi kao fizički radnik. Radi svaki dan, osim nedjelje. Trenutno su podstanari.

Djevojčica je istakla da se dobro slaže s roditeljima, sada bolje nego ranije. Više je vezana za majku. Kada sebe opisuje, periodi su podijeljeni na život prije i poslije traumatičnog događaja. Prema njenom mišljenju, ranije je bila nestašnija i razigranija, a sada je više vezana za roditelje i kuću, te vrlo poslušna. U školi je popustila, ranije je bila vrlo dobra učenica i bila je posvećenija učenju. U periodu poslije traumatičnog događaja zbog nerazumijevanja okoline i nepostojanja podrške promijenila je tri škole i tri mjesta boravka. U školi koju trenutno pohađa, kao i u okolini, o njevoj traumi zna veoma mali broj ljudi. Druži se uglavnom sa sestrom, a u školi ima jednu najbolju prijateljicu, koja ne zna šta joj se desilo jer ona ne želi pričati o tome i ne želi da se za to zna.

S djevojčicom se nije razgovaralo o detaljima/podacima eksploatacije zbog mogućeg ponovnog proživljavanja trauma.

Podaci o počiniocu nasilja: Počinilac nasilja ima 55 godina i proglašen je krivim zato što je duži vremenski period unazad dvije godine, od septembra 2008. do juna 2010. godine, vršio polne radnje s djetetom rođenim 1999. godine, čime je počinio krivično djelo Polno nasilje nad djetetom, te pred djetetom vršio radnje namijenjene zadovoljavanju vlastite polne strasti, čime je počinio krivično djelo Zadovoljenja polnih strasti pred drugima. Prema presudi Vrhovnog suda, on je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od dvije godine. Počinilac nasilja je i ranije optuživan zbog više krivičnih djela (nanošenje fizičkih povreda, oštećenje tuđih stvari). Počinilac nasilja je u daljnjem krvnom srodstvu s oštećenom.

Proces oporavka i zaštite: Nakon prijavljivanja krivičnog djela, djevojčica je razgovarala sa stručnjacima različitih profila. S obzirom na odbacivanje od okoline, njena porodica mijenja mjesto boravka. U novoj školi je imala podršku psihologinje, koja je čak nekada i pratila do kuće. Međutim, za kratko vrijeme okolina saznaje za njenu traumu i ponavlja se odbacivanje od učenika (s čestim situacijama izrugivanja). Nakon toga, porodica odlučuje da zbog stava sredine i stalnog proganjanja od strane porodice optuženog, ponovo promijeni mjesto boravka i školu. U školi koju danas pohađa za njenu traumu zna samo njen razredni starješina. Djevojčica navodi da ne osjeća podršku razrednog starješine, kao i da do sada o preživljenoj traumi nije razgovarala sa stručnim licima iz škole.

Prve godine poslije traume, nadležni centar za socijalni rad uključio je djevojčicu u proces socijalizacije. Istakla je da se tamo lijepo osjećala, a za njenu traumu niko nije znao. Djevojčica navodi da u posljednje vrijeme nije imala kontakt s nekim iz nadležnog centra za socijalni rad. U toku razgovora djevojčica je često prestajala pričati ili odgovarala sa: „Ne sjećam se“, kad god su teme imale bilo kakve veze s traumom i posljedicama traume (promjenom škole/sredine/centrom za socijalni rad i sl.), uprkos tome što joj nisu postavljena pitanja o događajima koji su proizveli traumu. Periode života dijeli na „prije“ i „poslije“ traume, koju vidno pokušava zaboraviti i potisnuti.

Povremeno se pojave neke osobe koje joj pruže podršku, ali bez kontinuiranog i sveobuhvatnog tretmana. Djevojčici su nakon proživljene traume roditelji pružili veliku podršku pa se njihov odnos poboljšao i ona danas osjeća veliku vezanost za njih. Otac djevojčice je vidno nezadovoljan radom pravosudnih organa. Okružni sud je donio presudu kojom je počinitelja proglasio krivim i osudio ga na kaznu zatvora od šest godina, ali je odlukom Vrhovnog suda kazna smanjena na dvije godine zatvora. U toku postupka pred Vrhovnim sudom djevojčica je ponovo ispitivana uprkos svim dokazima koji su postojali (čak i videozapisu njenog ispitivanja!). Niko od članova porodice nije bio uključen u psihosocijalni tretman, radionicu ili neki drugi oblik podrške jačanju ili savjetodavnom radu.

Studija slučaja 2

Podaci o žrtvi: Djevojčica je u vrijeme zlostavljanja imala 10 godina. Živi s majkom, bratom i tri sestre, u maloj kući, veličine jednoiposobnog stana, u ruralnom području. Otac je na izdržavanju kazne zatvora. Nakon razvoda roditelja, ona i brat su bili povjereni ocu na zaštitu i vaspitanje. U tom periodu nije bio uređen kontakt s majkom pa se rijetko i ostvarivao. Otac je više puta pred osobljem centra za socijalni rad insistirao da se djeca povjere majci, zato što je imao „slab autoritet prema djeci“. Majka, zbog zasnovane druge vanbračne zajednice i proširenja porodice, kao i loših stambenih uslova, nije mogla preuzeti brigu za djecu.

Djevojčica je upisala prvi razred srednje škole, koji je ubrzo napustila zbog navodnog odbacivanja sredine i vršnjačkog nasilja. U školi nisu mogli potvrditi da su postojali elementi vršnjačkog nasilja. Povučena je u kontaktima s drugima. Druži se, uglavnom, sa sestrom. Djevojčica nije ispitivana o detaljima/podacima eksploatacije, zbog mogućeg ponovnog proživljavanja trauma.

Podaci o optuženom: Optuženi je od ranije bio poznat djevojčici. Rođen je 1940. godine. Nasilje je trajalo dva mjeseca, od početka decembra 2006. godine do 26. januara 2007. godine. Djelo je prijavio djevojčicin brat. Osnovni sud je donio presudu kojom je počinitelja proglasio krivim i osudio ga na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine. Presuda je pravosnažna.

Proces oporavka i zaštite: Nedugo nakon traume u vezi sa seksualnim zlostavljanjem, djevojčica je doživjela i još jednu traumu. Naime, otac, nezadovoljan radom organa pravosuđa i visinom izrečene kazne, baca bombu ispred kuće osuđenog, što se završava smrtnim ishodom rođaka osuđenog. Zbog toga je djevojčicin otac pravosnažno osuđen na kaznu zatvora u trajanju od osam godina.

Poslije toga, 2007. godine, djevojčica i brat odlaze živjeti s majkom. Majci se tek 2010. godine, prema presudi osnovnog suda, djevojčica povjerava na zaštitu i vaspitanje. Majka je 2010. godine inicirala objavljivanje priče u jednim dnevnim novinama, navodeći djevojčicinu traumu, ponašanje nakon traume te nepostupanje organa u predmetu. Novinski članak je uticao na to da nadležni centar za socijalni rad uključi dijete u psihosocijalni tretman - i to tek tri godine nakon djevojčicine traume. Međutim, javno objavljivanje dovelo je do toga da ona u svom okruženju bude etiketirana i odbačena od okoline. U sredini u kojoj živi svi su upoznati s njenom traumom. Osim toga, izložena je i verbalnom nasilju porodice počinitelja nasilja. Djevojčica je nakon traume odlazila na preglede kod psihijatra te imala propisane medikamentozne terapije, ali propisanu terapiju ne koristi redovno. Majka navodi da ne može obezbijediti novac za terapiju i redovne odlaske kod psihijatra.

Djevojčica je 2010. i 2011. godine bila uključena u proces socijalizacije, gdje se isticala svojim dobrim ponašanjem. Psihosocijalni tretman u centru za socijalni rad se odvijao 2010. godine, ali je prekinut 2011. godine zbog nedostatka psihologa u centru. Iz centra su tada djevojčicu slali na radionice u dnevni centar, koje je pohađala nekoliko mjeseci. Nakon završenog seta radionica djevojčica više nije išla u dnevni centar.

Iako joj nisu direktno postavljena pitanja u vezi s traumom, veoma teško priča i o životu prije ili poslije iste. Osjeća veliku krivicu za sve što se dešavalo. Slobodno vrijeme provodi neorganizovano i bez sadržajnih aktivnosti. Niko od članova porodice nije bio uključen u psihosocijalni tretman, radionicu ili neki drugi oblik podrške za jačanje ili savjetodavni rad u nadležnom centru za socijalni rad. Trenutno, zbog zdravstvenog stanja majke, centar za socijalni rad vrši procjenu njene podobnosti da vrši roditeljski nadzor nad djevojčicom.

Studija slučaja 3

Podaci o potencijalnoj žrtvi: Treće dijete s kojim je obavljen dubinski intervju je dijete iz rizične grupe koje bi, zbog uticaja određenih socijalnih faktora, moglo biti potencijalna žrtva seksualne eksploatacije. Djevojčica ima 15 godina, živi u gradskoj sredini s ocem, majkom, mlađom sestrom i bratom. Otac je nezaposlen, majka-domaćica nikada nije ni bila zaposlena. Djevojčica je izabrana zbog sumnje stručnog tima jednog udruženja građana da, zbog loših porodičnih odnosa, očevog problema s alkoholizmom, lošeg uspjeha u školi, nižih intelektualnih sposobnosti te puberteta, može doći u opasnost da postane žrtva seksualne eksploatacije.

Odnos s roditeljima je disfunkcionalan. U porodici vladaju loši odnosi. Prisutno je i fizičko zlostavljanje i, kao što smo već naveli, očev problem s alkoholizmom. Majka je nedovoljno zainteresovana za brigu o djeci i njihovim potrebama. Djevojčica ispoljava probleme u učenju koji su, vjerovatno, uzrokovani njenim slabijim intelektualnim sposobnostima. Vaspitno je zapuštena. Dan provodi, uglavnom, van kuće uz nesređeni raspored aktivnosti koje su prepuštene njoj na kontrolisanje. Djevojčica u svom ponašanju ispoljava elemente agresivnog ponašanja. Društvena je. Izbjegava pričati o seksualnom nasilju, a pojam nasilje vezuje isključivo za fizičko nasilje. Kod nje je primjetno osjećanje nelagode prilikom razgovora na tu temu. Iz razgovora proizilazi da djevojčica ne razumije značenje pojma seksualna eksploatacija. Promjenljivih je stavova kada se pita o seksualnosti.

Porodica je korisnik usluga centra za socijalni rad. Prema preporuci nadležnog centra za socijalni rad, djevojčica, zbog porodičnih problema i ispoljenog ponašanja, sa sestrom odlazi u dnevni centar već pet mjeseci. Dnevni centar posjećuje skoro svakog radnog dana. U centru vaspitači organizuju individualni program rada s njom, tu imaju sastanke s psihologom, kao i s drugim stručnim licima koji joj pružaju pomoć, podršku i druge vidove asistencije. Također, radnici centra prate školski uspjeh i redovno odlaze u školu na informativne sastanke.

Njeno ponašanje se, i prema njenim riječima i prema riječima stručnog tima, popravilo, dobro saraduje s vaspitačima i rado dolazi u dnevni centar. Ispunjava obaveze koje joj se postavljaju. Dnevni centar mjesečno podnosi izvještaj nadležnom centru za socijalni rad o djevojčicinom ponašanju, te će ona biti korisnica dnevnog centra dok za tim bude postojala potreba. Nadležni centar za socijalni rad je roditeljima izrekao mjeru pojačanog nadzora.

Studija slučaja 4

Podaci o žrtvi: Radi se o ženskom djetetu koje je u periodu kada je postala žrtvom bila mlađa maloljetnica i živjela u seoskoj sredini. Prije nego je postala žrtvom seksualnog zlostavljanja živjela je u svojoj biološkoj porodici. U periodu kada je postala žrtvom, djevojčica je išla u starije razrede osnovne škole, a uspjeh koji je ostvarivala u školi je bio – „dovoljan“. Imala je nekoliko drugova i drugarica s kojima je povremeno izlazila u grad. Veoma rano, s 11 godina, počela se zabavljati s momkom, a s njim je i stupila u seksualne odnose. Ubrzo nakon ovog momka, sestra je upoznala s drugim s kojim se “zabavljala” tri mjeseca.

Njena porodica je bila u lošem socio-ekonomskom položaju. Otac i majka nisu bili zaposleni niti je bilo ko drugi u porodici radio. Što se tiče obrazovanja, roditelji su imali završenu osnovnu školu. Odnos djeteta s ostalim članovima porodice je okarakterisan kao dobar, osim s majkom. Međutim, odnosi između roditelja su bili loši, u porodici je bilo porodičnog nasilja.

Dijete postaje žrtva seksualnog iskorištavanja u periodu kada majka napušta kuću i odvodi nju i sestru u veći grad, gdje nastavljaju živjeti odvojeno od drugih članova porodice. U tom gradu žive godinu dana.

Tokom ovog perioda, djevojčica je imala redovne seksualne odnose s nepoznatim ljudima, a to su, uglavnom, bile starije osobe.

Događaj koji je tokom intervjua opisala kao izuzetno težak, i za koji kaže da ga nikada neće moći zaboraviti, je sljedeći: majka je dovela čovjeka s invaliditetom i prinudila je na seksualni odnos s njim. Od tog događaja je često primoravana na odnose s nepoznatim ljudima. Na seksualne odnose su je prisiljavale majka i sestra, i one su uzimale i novac od klijenata. U tom periodu nije sama dobijala novac, čak joj je i hrana davana u veoma malim količinama. Tokom perioda eksploatacije mislila je da je za sve kriva njena loša sudbina i da se nikada neće moći riješiti navedene situacije.

Način izlaska iz situacije seksualne eksploatacije: Čitav slučaj su komšije iz naselja, u kojem je žrtva živjela s majkom i sestrom, prijavile policiji, poslije čega je majka uhapšena. Nakon što je preuzeta od strane policije, djevojčica je smještena u dom za zbrinjavanje i tu je provela šest mjeseci.

Proces oporavka i zaštite: Tokom boravka u ustanovi za zbrinjavanje, dati su joj savjeti o opasnostima od trgovine ljudima, zatim je prošla različite treninge o reproduktivnom zdravlju, kontracepciji i polno prenosivim bolestima. Također je stekla životne navike u vezi s održavanjem higijene, naučila je krojiti i šiti, raditi na kompjuteru, pripremati hranu, a pohađala je i prvi nivo kursa engleskog jezika. Imala je redovne seanse s psihijatrom za djecu i adolescente, kao i generalne ljekarske kontrole, uključujući i ginekološke preglede.

Nakon perioda boravka u centru, dijete je vraćeno ocu na staranje. Svjesna je šta se dešavalo i da se tu ništa ne može promijeniti. Sretna je što se spasila iz mreže lica koja su joj učinila zlo i trudi se postići što bolju budućnost. Nada se da će uspjeti završiti izgubljene razrede u školi, i to tako što će polagati razredne ispite, a kasnije moći nastaviti s redovnim školovanjem.

Djevojčica je trenutno zadovoljna programom pomoći koja joj se pruža u centru za zbrinjavanje, dok je relativno nezadovoljna saradnjom s centrom za socijalni rad, jer do sada nisu učinili ništa u vezi s organizacijom polaganja razrednih ispita za izgubljene školske godine.

Studija slučaja 5

Podaci o žrtvi: Radi se o ženskom djetetu koje je u vrijeme kada je postala žrtva bila starija maloljetnica. U vrijeme zlostavljanja živjela je u gradskoj sredini, u jednom od većih gradova Živjela je s roditeljima i išla u srednju školu. Bila je u dobrim odnosima sa svim članovima porodice.

Socijalno-ekonomska situacija porodice ovog djeteta je bila zadovoljavajuća. Roditelji su bili prosječnog obrazovanja sa završenom srednjom školom. U porodici nije bilo slučajeva porodičnog nasilja niti je dijete prisustvovalo scenama porodičnog nasilja.

Eksploatacija je počela u njenoj 14. godini života. Nakon što se vratila kući iz škole, otišla je sastati se s drugaricama. Na putu od kuće prema mjestu gdje se trebala naći s drugaricama, bila je kidnapovana. Nakon otmice je nekoliko puta bila silovana. Ne sjeća se tačno koliko je bilo otmičara u kolima kojima su je prevozili. Nakon otmice su je držali na tajnom i skrivenom mjestu, koje ona kasnije nije mogla prepoznati. Povremeno su je odvodili s tog mjesta, ali pokrivenih očiju. U kući u kojoj je boravila primoravana je na fizički rad i na seksualne odnose s prijateljima osobe koja je kidnapovala. Otmičari su joj prijetili da će joj u slučaju neposlušnosti ili pokušaja bijega - ubiti mlađeg brata!

Period eksploatacije je trajao četiri mjeseca. Policija je našla i spasila iz lokala.

Nakon spašavanja, djevojka je vraćena u svoju biološku porodicu od koje je dobila veliku podršku. Nastavila je sa školovanjem i fokusirana je na učenje. Od ovog događaja ne izlazi često iz kuće. Planira nastaviti sa studiranjem.

Počinitelj ovog djela je uhapšen i osuđen na 15 godina zatvora.

PREPORUKE

Za jačanje sistema zaštite djece preduslov su kvalitetni zakoni koji će prepoznati međunarodne standarde, koji će učiniti odgovornim sve subjekte zaštite i koji će u praksi biti adekvatno primijenjeni. Imajući u vidu svu težinu ovih djela i, posebno, posljedice na razvoj i odrastanje djeteta, neophodno je:

1. osnovati državni organ za prikupljanje i čuvanje podataka o identitetu i genetskom profilu lica osuđenih za krivična djela seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece;
2. povećati starosnu granicu za dobrovoljni pristanak na polni odnos, čime bi se učinili odgovornim oni koji manipulišu djecom, zloupotrebljavaju ih i iskorištavaju za zadovoljenje svojih potreba – definiciju djeteta usaglasiti s odredbom člana 1 UN Konvencije o pravima djeteta i člana 3 Konvencije o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja;
3. uvesti mjeru bezbjednosti – Zabrana približavanja i komunikacije s oštećenim;
4. pooštriti kazne za počinioce ovih djela, prije svega – minimalne, kako bi iste bile i u funkciji prevencije;
5. osim kazne zatvora, utvrditi i dodatne mjere prema počiniocima ovih djela – obavezno liječenje – psihosocijalni tretman i zabranu obavljanja bilo kakvog poziva, djelatnosti ili dužnosti kojom se dovodi u vezu s djecom;
6. uspostaviti evidenciju počinitelaca ovih krivičnih djela – bazu podataka, kao jednu od mjera koja može doprinijeti boljoj zaštiti djece od lica koja su već počinila ova krivična djela;
7. osigurati mjere psihosocijalne pomoći i podrške koje se obavezno primjenjuju prema djeci-žrtvama seksualnog zlostavljanja i nasilja, ali i porodici žrtve, uključujući opise vrste mjera, načine i rokove njihove primjene od strane nadležnih službi, kako bi se, koliko je to moguće, ublažile posljedice učinjenog i omogućio oporavak i reintegracija djeteta;
8. u zemljama u kojima ne postoji, usvojiti Protokol o postupanju nadležnih institucija i službi u svim slučajevima nasilja i zanemarivanja djeteta, čime bi se nadležne službe učinile odgovornijim za preduzimanje potrebnih mjera iz svoje nadležnosti radi pružanja pomoći djetetu, ali i za uspostavljanje stalne saradnje s drugim službama u osiguravanju multidisciplinarnog pristupa u prevenciji, edukaciji i postupanju, te za vođenje odgovarajućih evidencija u ovoj oblasti;
9. preduzeti potrebne radnje i mjere u cilju edukacije sudija i tužilaca za rad s maloljetnim žrtvama seksualnih delikata;
10. obezbijediti podršku specijalizovanih lica (pedagog, psiholog, sociolog) sudijama i tužiocima za maloljetnike;
11. obezbijediti posebne prostorije opremljene u skladu s preporučenim međunarodnim standardima za saslušavanje i boravak djece-žrtava seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja;
12. obezbijediti multidisciplinarni pristup rješavanja problema seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece, kroz formiranje posebnih multidisciplinarnih timova za rad s djecom-žrtvama seksualne zloupotrebe;
13. propisati standarde o postupanju između nadležnih organa u slučajevima seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe;
14. preduzeti mjere na kontinuiranim edukacijama policijskih službenika u cilju podizanja nivoa profesionalizma u radu sa žrtvama seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja te efikasnije identifikacije žrtava;
15. omogućiti policiji da uspostavi i unaprijedi međunarodnu saradnju u cilju praćenja pojave seksualnog iskorištavanja maloljetnika i efikasnog suzbijanja ovog problema u regionu;
16. obezbijediti kontinuirano praćenje rizičnih porodica i obezbijediti nadzor nad vršenjem roditeljskih prava u situacijama kada postoji rizik;
17. obezbijediti kontinuirane edukacije zdravstvenih radnika u cilju poboljšanja rada sa žrtvama seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja te efikasnije identifikacije žrtava;
18. obezbijediti specijalizovana odjeljenja ili službe u okviru zdravstvenih ustanova, koje bi radile s djecom-žrtvama seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe;
19. preduzeti potrebne radnje i mjere u cilju podizanja svijesti stručne i šire javnosti, radi ukazivanja na težinu posljedica pojave seksualnog iskorištavanja djece, kao i na važnost prijavljivanja ovih djela;
20. utvrditi programe informisanja i edukacije djece o nasilju uopšte i, posebno, seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju, o mogućim rizicima, o načinu prepoznavanja, o posljedicama na razvoj i odrastanje djeteta, o pravu djece na pomoć i podršku, od najranijeg uzrasta djece prilagođeno njihovom uzrastu i potrebama;
21. utvrditi programe informisanja i edukacije svih profesionalaca koji rade s djecom, posebno zaposlenih u obrazovnom sistemu, s pravnom regulativom, o mogućim uzrocima i rizicima nasilja nad djecom, o načinu prepoznavanja djece-žrtava nasilja, o posljedicama po razvoj i odrastanje djeteta, o mjerama koje se moraju preduzeti i načinima podrške i pomoći djetetu.

Save the Children

Adresa: Ljubljanska 16, 71000 Sarajevo

Bosna i Hercegovina

Telefoni: + 387 33 55 05 31, 22 13 54

Fax: + 387 33 55 05 30

info.nwbalkans@savethechildren.org

www.savethechildren.org